

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતમાં

વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૫૪૦૧/૨૦૦૭

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર અર્થે :

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

=====

૧.	૨. શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવે?	
૨.	પત્રકારને જોવા દેવામાં આવે ?	
૩.	શું ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની વાજબી નકલ જોવા માંગે છે?	
૪.	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	

=====

વલસાડ જિલ્લા કેન્દ્રીય સહકારી મંડળી બેંક લિમિટેડ,

મેનેજર દ્વારા..... અરજદાર

વિરુદ્ધ

ભાસ્કર વાય. મહેતા અથવા તેમના હોદ્દા પરના ઉત્તરાધિકારી અને

૧....સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિત રહ્યા :

અરજદાર (ઓ) નંબર ૧ માટે વકીલ શ્રી બી. એમ. માંગુકિયા,

સામાવાળા(ઓ) નં.૧ તરફે સરકારી વકીલ સુશ્રી મનીષા લવકુમાર શાહ

સામાવાળા(ઓ) નં.૨ તરફે વકીલ શ્રી કે. આર. કોષ્ટિ

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧-૨ રુલની બજવણી કરવામાં આવેલ છે.

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ:૩૦/૦૮/૨૦૧૬

મૌખિક ચુકાદો

ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળની આ રિટ-અરજી દ્વારા, ગુજરાત સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (ટૂંકમાં, 'અધિનિયમ, ૧૯૬૧') હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી બેંક, રિટ-અરજદાર, વિકલાંગ વ્યક્તિઓ (સમાન તકો,

અધિકારોનું રક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી) અધિનિયમ, ૧૯૯૫ (ટૂંકમાં, અધિનિયમ, ૧૯૯૫) ની કલમ ૬૨ હેઠળ પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને ૨૦૦૬ના કેસ નં.૨૨૧ માં વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના કમિશનર દ્વારા ૧ ડિસેમ્બર ૨૦૦૬ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશની કાયદેસરતા અને માન્યતા પર સવાલ ઉઠાવે છે.

રિટ-અરજીના કેસનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય:

રિટ-અરજદાર અધિનિયમ, ૧૯૬૧ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી સંસ્થા છે.સામાવાળા નં.૨ વર્ષ ૧૯૭૯માં રીટ-અરજદાર બેંકમાં કારકુન તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.૧૫મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૩ના રોજ, તેમના પરિવાર સાથે નાસિક જતી વખતે તેમની કારની નોંધણી નં.જીજે-૧૫-કે-૯૨૦, તે એક અકસ્માતનો ભોગ બન્યો.આ અકસ્માતના પરિણામે ૭૫ ટકા શારીરિક અક્ષમતા સર્જાઈ હતી અને સામાવાળા નં.૨ ‘પોતાની સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓને અનુસરવા માટે અયોગ્ય.જેમ કે સામાવાળા નં.૨ યોગ્ય રીતે બોલવા કે લખવામાં અસમર્થ હોવાથી, તેમણે બેંકને તેમના નિવાસસ્થાનની નજીક આવેલી શાખામાં ટ્રાન્સફર કરવાની વિનંતી કરી હતી. સામાવાળા નં.૨ તે મુજબ ૮મી એપ્રિલ ૨૦૦૪ના રોજ બેંકની પારડી શાખામાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી.બેંકે સામાવાળા નં.૨ પારડી શાખામાં ૨૯મી જુલાઈ, ૨૦૦૫ સુધી કાર્યરત

રહેશે.બેંક, સામાવાળાની ભૌતિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને નં.૨, પગાર ચૂકવવાનું બંધ કરી દીધું અને સામાવાળા નં.૨ કામ કરવા માટે.સામાવાળા નં.૨ અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૪૭ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનના સંદર્ભમાં અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૬૨ હેઠળ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી.વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના કમિશનરની અદાલતમાં ૨૦૦૬ ના કેસ નં.૨૨૧ માં ફરિયાદની પરાકાષ્ટા થઈ.કમિશનરે ૧લી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૬ના રોજ આપેલા આદેશમાં સામાવાળા નં.૨ અને જાહેર કર્યું કે બેંક સામાવાળા નં.૨ અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૪૭ની દ્રષ્ટિએ.

અસંતુષ્ટ હોવાને કારણે બેંક આ રિટ અરજી સાથે આવી છે.

એવું લાગે છે કે ૧૩મી જૂન ૨૦૦૭ના રોજ પ્રતિવાદીઓને નોટિસ જારી કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો અને પેરા ૨૬ (સી) ની શરતોમાં વચગાળાની રાહત આપવામાં આવી હતી.૧લી ઓગસ્ટ ૨૦૦૭ના રોજ, નીચેનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

*“અરજદારના વિદ્વાન વકીલ શ્રી મંગુકિયા અને સામાવાળા નંબર ૨ ના વિદ્વાન વકીલ શ્રી કોષ્ટિ માટે સુશ્રી બેલા પ્રજાપતીને સાંભળ્યા.
વિકલાંગ વ્યક્તિ (અધિકારોનું સમાન તક સંરક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી) અધિનિયમ, ૧૯૯૫ માં 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યા મુજબ,*

પ્રથમ દષ્ટિએ અરજદાર બેંકને આવરી લેતી હોય તેવું લાગતું નથી અને તેથી, ૨૧.૯.૨૦૦૭ પર પરત કરી શકાય તેવો નિયમ છે.અગાઉ આપવામાં આવેલી વચગાળાની રાહત ત્યાં સુધી ચાલુ રહેશે."

શ્રી માંગુકિયા, બેંક વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે કમિશનરે વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં કાયદાની ગંભીર ભૂલ કરી છે. શ્રી માંગુકિયા અનુસાર, બેંક અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યાના દાયરામાં નહીં આવે.તે રજૂ કરશે કે બેંક 'કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' નથી.તેમના જણાવ્યા અનુસાર, બેંક સરકાર અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળની માલિકીની અથવા નિયંત્રિત અથવા સહાયિત સંસ્થા પણ નથી.આવા સંજોગોમાં,શ્રી માંગુકિયા અનુસાર, અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની કલમ ૬૨ હેઠળની ફરિયાદ, અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની કલમ ૪૭ ની જોગવાઈઓના કથિત ઉલ્લંઘન માટે બેંક સામે જાળવવા યોગ્ય ન હતી.તે પ્રાર્થના કરે છે કે આ રિટ-અરજીમાં યોગ્યતા હોવાથી, તેને મંજૂરી આપવામાં આવે અને વિવાદિત આદેશને રદ કરવામાં આવે.

બીજી બાજુ, આ રિટ-અરજીનો શ્રી કોષ્ટી દ્વારા ઉગ્ર વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે, જે સામાવાળા નં.૨. શ્રી કોષ્ટી રજૂ કરશે કે બેંક અધિનિયમ,

૧૯૯૫ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'સ્થાપના' શબ્દના દાયરામાં આવે છે, કારણ કે તે ગુજરાત રાજ્યના સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવ દ્વારા નિયંત્રિત 'સંસ્થા' છે.તેઓ રજૂ કરે છે કે કાયદાની કોઈ પણ ભૂલની વાત ન કરવા માટે, કમિશનર દ્વારા વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ થઈ હોવાનું કહી શકાય નહીં. એસ.એમ.નિલાંજકર અને અન્યો વિરુદ્ધ ટેલિકોમ ડિસ્ટ્રિક્ટ મેનેજર, કર્ણાટક, (૨૦૦૩) ૪ એસસીસી ૨૭ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પર આધાર રાખીને તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે કાયદો, ૧૯૯૫ એક હિતકારી કાયદો હોવાથી શંકાના કિસ્સામાં અથવા જ્યાં જોગવાઈ અંગે બે મંતવ્યો લેવાનું શક્ય હોય ત્યાં લાભાર્થીઓની તરફેણમાં અર્થઘટન કરવું જોઈએ.તેઓ રજૂઆત કરશે કે રિટ-અરજદાર સહકારી બેંક હોવાથી ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા નિયુક્ત સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવના સીધા નિયંત્રણ હેઠળ છે. શ્રી કોષ્ટી સામાવાળા નં. ૧ વતી દાખલ કરવામાં આવેલા સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા નીચેના દાવાઓ પર આધાર રાખવાનો પણ પ્રયાસ કરે છે.૨ :

“૫. અરજીના પરિચ્છેદ ૧૯ની સામગ્રીના સંદર્ભમાં, હું રજૂ કરું છું કે તેમાં જણાવેલી હકીકતો સાચી નથી અને હું તેને નકારી કાઢું છું.તે રજૂ કરવામાં આવે છે કે વિકલાંગ વ્યક્તિઓ (સમાન તક, અધિકારોનું રક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી) અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની કલમ ૪૭ મુજબ જે તેમની સેવાના કાર્યકાળ દરમિયાન અપંગતા પ્રાપ્ત કરનારા વ્યક્તિઓને સમાન તક અને અધિકારોનું રક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી પ્રદાન કરે છે.તે રજૂ કરવામાં આવે છે

કે, તાત્કાલિક કિસ્સામાં, સામાવાળા નં.૨ તેમની સેવાના કાર્યકાળ દરમિયાન તેમને અપંગતા મળી છે.તેથી, સામાવાળા નં.૨ સમાન પગાર ધોરણ અને સેવા લાભો સાથે અન્ય કોઈ પદ પર સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવશે.ઉપરોક્ત કલમની જોગવાઈમાં એવી પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિને માત્ર તેની અપંગતાના આધારે બઢતી આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવશે નહીં.તેથી, સંદર્ભ હેઠળના પેરામાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલનો કોઈ ફાયદો નથી, અને તેથી, તેને નકારી કાઢવી જરૂરી છે.

૬. અરજીના પરિચ્છેદ ૨૦ની સામગ્રીના સંદર્ભમાં, હું રજૂ કરું છું કે તેમાં જણાવેલી હકીકતો સાચી નથી અને હું તેને નકારી કાઢું છું.એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કાયદાની કલમ ૨ (કે) અનુસાર જે 'સ્થાપના' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરે છે તે અરજદાર બેંકને સ્પષ્ટ રીતે લાગુ પડે છે કારણ કે ઉપરોક્ત કલમમાં વપરાયેલી ભાષા અને હકીકત એ છે કે બેંક ગુજરાત સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૬૧ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલી હતી અને સહકારી મંડળીઓની બાબતોની ટેબરેખ રાખનાર ગુજરાત રાજ્યના સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવની નિમણૂક રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે અને અરજદાર બેંક બેંકિંગ નિયમન અધિનિયમ, ૧૯૪૮ હેઠળ બેંકિંગ વ્યવસાય કરી રહી છે.તેથી, અરજદાર બેંક 'સ્થાપના' શબ્દની વ્યાખ્યા હેઠળ સંપૂર્ણપણે આવરી લેવામાં આવી છે અને ઉપરોક્ત કાયદો અરજદાર બેંકને પણ લાગુ પડે છે.તેથી, સંદર્ભ હેઠળના પેરામાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલનો કોઈ ફાયદો નથી.તેથી, ન્યાયના હિતમાં તેને નકારી કાઢવું જરૂરી છે.

૭. અરજીના પરિરહેદ ૨૧ની સામગ્રીના સંદર્ભમાં, હું રજૂ કરું છું કે તેમાં જણાવેલી હકીકતો સાચી નથી અને હું તેને નકારી કાઢું છું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અરજદાર બેંક ગુજરાત સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૬૧ હેઠળ નોંધાયેલી હોવાથી જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઘડવામાં આવી હતી અને સહકારી મંડળીઓની બાબતોની દેખરેખ રાખનારા ગુજરાત રાજ્યના સહકારી મંડળીઓના નિયામકની નિમણૂક રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે અને કલમ ૨ (કે) માં કાર્યરત ભાષા અનુસાર, અરજદાર બેંક 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યા હેઠળ આવરી લેવામાં આવે છે. તેથી, સંબંધિત સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલો આદેશ માન્ય, ન્યાયી, કાયદેસર, યોગ્ય અને કાયદા અનુસાર છે. તેથી, તે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળની અરજીમાં આ માનનીય અદાલત દ્વારા કોઈપણ હસ્તક્ષેપની માંગ કરતું નથી.

૮. અરજીના પરિરહેદ ૨૨ની સામગ્રીના સંદર્ભમાં, હું રજૂ કરું છું કે તેમાં જણાવેલી હકીકતો સાચી નથી અને હું તેને નકારી કાઢું છું. વિકલાંગ વ્યક્તિઓ (સમાન તક, અધિકારોનું રક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી) અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની યોજના અને ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં લેતા, જે એશિયન અને પ્રશાંત ક્ષેત્રમાં વિકલાંગ લોકોની સંપૂર્ણ ભાગીદારી અને સમાનતા પરની ઘોષણાને અમલમાં મૂકવાની જોગવાઈ કરે છે. સંબંધિત સત્તામંડળે ઉપરોક્ત આદેશ પસાર કર્યો છે અને અરજદાર બેંકની કાનૂની ફરજ છે કે તે કોઈપણ વિલંબ વિના તેનો અમલ કરે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ગુજરાત સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૬૧, જે હેઠળ અરજદાર બેંક નોંધાયેલી હતી અને તેથી, ઉપરોક્ત અધિનિયમ

કાયદાની કલમ ૪૭ની જોગવાઈઓ અનુસાર અરજદાર બેંકને લાગુ પડે છે અને કાયદાની કલમ ૨ (કે) ની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજદાર બેંક એક સંસ્થા છે.તેથી, સામાવાળા નં.૧ અહીં ન્યાયી, યોગ્ય અને માન્ય છે અને તેથી, તે ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૭ હેઠળની અરજીમાં આ માનનીય અદાલત દ્વારા કોઈપણ હસ્તક્ષેપની માંગ કરતું નથી."

ઉપરોક્ત દર્શાવેલ પરિસ્થિતિ સંજોગોમાં, શ્રી કોષ્ઠી એવી વિનંતી કરે છે કે આ રિટ-અરજીમાં કોઈ ગુણદોષ ન હોવાથી, તેને નામંજૂર કરવામાં આવે.

પક્ષકારો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, મારા ધ્યાનમાં આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું ગુજરાત સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ કેન્દ્રીય સહકારી બેંક અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'સ્થાપના' શબ્દની મર્યાદામાં આવે છે કે કેમ.

બંને પક્ષો દ્વારા પ્રચાર કરાયેલી હરીફ રજૂઆતો તરફ ધ્યાન આપતા પહેલા, હું અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની જોગવાઈઓ પર ધ્યાન આપું છું.

કલમ ૨ (કે) 'સ્થાપના' ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે.તે નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

“૨. વ્યાખ્યાઓ. – આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, –

*** **

(કે) "સ્થાપના" એટલે કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ (૧૯૫૬ નો ૧) ની કલમ ૬૧૭ માં વ્યાખ્યાયિત કેન્દ્ર, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ, અથવા સરકાર અથવા સ્થાનિક સત્તા અથવા સરકારી કંપની દ્વારા માલિકી અથવા નિયંત્રક અથવા સહાયિત સત્તા અથવા સંસ્થા અને તેમાં સરકારી વિભાગનો સમાવેશ થાય છે.

કલમ ૪૭ સરકારી નોકરીઓમાં બિન-ભેદભાવને લગતી છે.તે નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

“૪૭. સરકારી નોકરીઓમાં બિન-ભેદભાવ

(૧) કોઈ પણ સંસ્થા તેની સેવા દરમિયાન અપંગતા મેળવનાર કર્મચારીને નોકરીમાંથી કાઢી નાખશે નહીં અથવા તેના હોદ્દામાં ઘટાડો કરશે નહીં.

જો કે, જો કોઈ કર્મચારી અપંગતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે જે પદ પર હતો તેના માટે યોગ્ય ન હોય, તો તેને સમાન પગાર ધોરણ અને સેવા લાભો સાથે અન્ય કોઈ પદ પર સ્થાનાંતરિત કરી શકાય છે;

વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જો કર્મચારીને કોઈ પણ પદ સામે સમાયોજિત કરવું શક્ય ન હોય, તો તેને યોગ્ય પદ ઉપલબ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી અથવા તે નિવૃત્તિની વય પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં સુધી તેને વધારાની પોસ્ટ પર રાખી શકાય છે.

(૨) કોઈ પણ વ્યક્તિને માત્ર તેની અપંગતાના આધારે બઢતી આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવશે નહીં.

પરંતુ યોગ્ય સરકાર કોઈ પણ સંસ્થામાં જાહેરનામા દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતા કાર્યના પ્રકારને ધ્યાનમાં રાખીને અને આવી જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તેવી જો કોઈ શરતો હોય તો તેને આ કલમની જોગવાઈઓમાંથી કોઈપણ સંસ્થાને મુક્તિ આપી શકે છે."

કલમ ૬૨ ફરિયાદોની તપાસ કરવાની કમિશનરની સત્તાઓને લગતી છે.કલમ ૬૨ નીચે મુજબ વાંચે છે:

"૬૨. વિકલાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારોથી વંચિત રાખવા સંબંધિત બાબતોની તપાસ કરવા માટે કમિશનર –

કલમ ૬૧ની જોગવાઈઓ પર પૂર્વગ્રહ વિના કમિશનર પોતાની રીતે અથવા કોઈ પીડિત વ્યક્તિની અરજી પર અથવા અન્યથા સંબંધિત બાબતોની ફરિયાદો પર ધ્યાન આપી શકે છે –

((ક) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારોથી વંચિત રહેવું;

(બી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારોના કલ્યાણ અને રક્ષણ માટે યોગ્ય સરકારો અને સ્થાનિક સત્તામંડળો દ્વારા કાયદા, નિયમો, પેટા-

કાયદાઓ, નિયમો, વહીવટી આદેશો, માર્ગદર્શિકા અથવા સૂચનાઓનો અમલ ન કરવો. અને આ બાબતને યોગ્ય અધિકારીઓ સમક્ષ ઉઠાવવી. "

થલાપ્પલમ સેર કોપ બેંક લિમિટેડ અને અન્યો વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય અને અન્યો (૨૦૧૩) ૧૬ એસ. સી. સી. ૮૨ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે આ પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ આપ્યો હતો કે શું કેરળ સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૬૯ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી મંડળી માહિતીના અધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨ (એચ) હેઠળ 'જાહેર સત્તા' ની વ્યાખ્યામાં આવશે કે કેમ. નકારાત્મકમાં પ્રશ્નનો જવાબ આપતી વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે સહકારી મંડળીઓને ભારતના બંધારણની કલમ ૧૨ની સરખામણીમાં ધ્યાનમાં લીધી હતી. ફક્ત ૧૩ થી ૧૮ સુધી કરવામાં આવેલા અવલોકનો સુસંગત છે. તે નીચે દર્શાવેલ છે:

“૧૩. આપણે સૌપ્રથમ તપાસ કરી શકીએ કે સહકારી મંડળીઓ, જેની સાથે આપણે સંબંધિત છીએ, તે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૨ના અર્થમાં "રાજ્ય" શબ્દની અંદર આવશે કે કેમ અને તેથી બંધારણના ભાગ ૩માં સ્થાપિત તમામ બંધારણીય મર્યાદાઓને આધિન રહેશે કે કેમ. યુ. પી. સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ વિરુદ્ધ ચંદ્રભાન દુબે અને અન્યો (૧૯૯૯) ૧ એસસીસી ૭૪૧ માં આ અદાલત: (એઆઈઆર ૧૯૯૯ એસસી ૭૫૩): (૧૯૯૯ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ૬૫૯. ૩૬૪), યુ. પી. સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ વિરુદ્ધ રિટ પિટિશનની જાળવણીક્ષમતાના પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે તેને

રાજ્યની સાધનસામગ્રી અને બંધારણની કલમ ૧૨ માં ઉલ્લેખિત સત્તા તરીકે ગણાવી હતી. હકીકતો પર, કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે બેંક પર રાજ્ય સરકારનું નિયંત્રણ વ્યાપક છે અને બેંકની બાબતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, જો કે તે એક સહકારી સંસ્થા તરીકે કામ કરી રહી છે, તે રાજ્યની વિસ્તૃત શાખા છે અને આમ બંધારણની કલમ ૧૨ હેઠળ ઉલ્લેખિત રાજ્ય અથવા સત્તાનું સાધન છે. ઓલ ઇન્ડિયા સૈનિક સ્કૂલ્સ એમ્પ્લોઈઝ એસોસિએશન વિરુદ્ધ સંરક્ષણ મંત્રી-કમ-ચેરમેન, બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ, સૈનિક સ્કૂલ્સ સોસાયટી, નવી દિલ્હી અને અન્યો (૧૯૮૯) પૂરક ૧ એસસીસી ૨૦૫:(એ. આઈ. આર. ૧૯૮૯ એસ. સી. ૮૮), આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સૈનિક સ્કૂલ સોસાયટી બંધારણની કલમ ૧૨ ના અર્થમાં "રાજ્ય" છે, કારણ કે તે જાણવા મળ્યું છે કે સમગ્ર ભંડોળ રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા છે અને એકંદર નિયંત્રણ સરકારી સત્તામાં છે અને સમાજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ શાળાઓ ચલાવવાનો અને વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ અકાદમીને ખવડાવવાના હેતુ માટે તૈયાર કરવાનો છે.

૧૪. વૈશાલી ડિગ્રી કોલેજની કાર્યકારી સમિતિ, શામલી અને અન્યો વિરુદ્ધ લક્ષ્મી નારાયણ અને અન્યો (૧૯૭૬) ૨ એસ. સી. સી. ૫૮ માં આ અદાલત:(એ. આઈ. આર. ૧૯૭૬ એસ. સી. ૮૮૮), સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી ડિગ્રી કોલેજની કાર્યકારી સમિતિની સ્થિતિ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, નીચે મુજબ ધાર્યું હતું:

"૧૦.....આપણને એવું લાગે છે કે કોઈ સંસ્થા વૈધાનિક સંસ્થા બની શકે તે પહેલાં તેની રચના કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ થવી જોઈએ અને તેનું અસ્તિત્વ કાયદાને આભારી છે.આ પ્રાથમિક વસ્તુ હોવી જોઈએ જે સ્થાપિત કરવાની છે.અહીં એવી સંસ્થા વચ્ચે તફાવત કરવો આવશ્યક છે કે જે કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ બનાવવામાં આવી નથી પરંતુ સંસ્થાની યોગ્ય જાળવણી અને વહીવટ માટે અમુક વૈધાનિક જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત છે.એવી સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ છે કે જે કોઈપણ કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ બનાવવામાં આવી નથી, તેમ છતાં તેમણે કેટલીક વૈધાનિક જોગવાઈઓ અપનાવી છે, પરંતુ અમારા મતે, તે સંસ્થાને વૈધાનિક સ્વરૂપ આપવા માટે પૂરતી નથી.

૧૫. તેથી, આપણે કાયદા દ્વારા બનાવવામાં આવેલી સંસ્થા અને અસ્તિત્વમાં આવ્યા પછી કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર સંચાલિત સંસ્થા વચ્ચે સ્પષ્ટ તફાવત કરી શકીએ છીએ.જે સંસ્થાઓ સાથે અમારો સંબંધ છે તે પછીની શ્રેણી હેઠળ આવે છે જે સોસાયટી અધિનિયમ દ્વારા સંચાલિત થાય છે અને તે વૈધાનિક સંસ્થાઓ નથી, પરંતુ કેરળ સહકારી મંડળી અધિનિયમની કલમ ૯ ના અર્થમાં માત્ર શાશ્વત ઉત્તરાધિકાર અને સામાન્ય સીલ ધરાવતી સંસ્થા છે અને તેથી મિલકત ધરાવવાની, કરાર કરવાની, દાવાઓ અને અન્ય કાનૂની કાર્યવાહીની સ્થાપના કરવાની અને બચાવ કરવાની અને તે હેતુ માટે જરૂરી તમામ બાબતો કરવાની સત્તા ધરાવે છે, જેના માટે તેની રચના કરવામાં આવી હતી.સોસાયટી અધિનિયમની કલમ ૨૭ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે સોસાયટીની અંતિમ સત્તા તેના સભ્યોની સામાન્ય સંસ્થામાં નિહિત હોય છે અને દરેક સોસાયટીનું સંચાલન સોસાયટી અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ પૂરા

પાડવામાં આવેલ પેટા-કાયદાઓની દ્રષ્ટિએ રચાયેલી વ્યવસ્થાપન સમિતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી આ પ્રકારની સંસ્થાઓની વાત છે, કાયદો કહે છે તેમ, અંતિમ સત્તા એ સામાન્ય સંસ્થા છે, સહકારી મંડળીઓ અથવા રાજ્ય સરકારના કુલસચિવ નહીં.

૧૬. ફેડરલ બેંક લિમિટેડમાં આ અદાલત વિ.સાગર થોમસ અને અન્યો (૨૦૦૩) ૧૦ એસસીસી ૭૩૩:(એઆઈઆર ૨૦૦૩ એસસી ૪૩૨૫): (૨૦૦૩એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૪૮૮૫), નીચે પ્રમાણે યોજાય છે:

"૩૨.....કારણ કે ભારતીય રિઝર્વ બેંક બેંકિંગ નિયમન અધિનિયમની કલમ ૫ (સી) (એ) હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ થાપણદારોના હિતો વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને બેંકિંગ પ્રણાલીના હિતમાં અથવા નાણાકીય સ્થિરતા અથવા મજબૂત આર્થિક વિકાસના હિતમાં બેંકિંગ નીતિ મૂકે છે, તેનો અર્થ એ નથી કે ખાનગી કંપનીઓ બેંકિંગની વ્યવસાય અથવા વ્યાપારી પ્રવૃત્તિ કરે છે, કોઈપણ જાહેર કાર્ય અથવા જાહેર ફરજ બજાવે છે.આ તમામ નિયમનકારી પગલાં બેંકિંગમાં વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવનારાઓને લાગુ પડે છે અને આ કંપનીઓએ આ જોગવાઈઓ અનુસાર કામ કરવું પડશે, જેમાં નિષ્ફળ જતાં કાયદામાં સૂચવ્યા મુજબ ચોક્કસ પરિણામો આવે છે.સરકાર દ્વારા બેંકિંગ કંપનીના સંપાદન સંબંધિત જોગવાઈ અંગે, એ નિર્દેશ કરી શકાય છે કે જાહેર હિતમાં સરકાર દ્વારા કોઈપણ ખાનગી મિલકત હસ્તગત કરી શકાય છે.તે હવે ન્યાયિક રીતે સ્વીકૃત ધોરણ છે કે ખાનગી હિતોએ જાહેર હિતને રસ્તો આપવો પડશે.જો કોઈ ખાનગી મિલકત જાહેર હિતમાં હસ્તગત કરવામાં આવે તો તેનો અર્થ એ નથી કે જે પક્ષની મિલકત હસ્તગત કરવામાં આવી છે તે

જાહેર પાત્રનું કોઈ કાર્ય અથવા ફરજ બજાવી રહ્યો છે અથવા તેનું પાલન કરી રહ્યો છે, જો કે તે હસ્તગત કરનાર અધિકારી માટે આપું હશે.

૧૭. સમાજો, અલબત્ત, નોંધણી અધિકારી, સંયુક્ત નોંધણી અધિકારી, સરકાર વગેરે જેવા વૈધાનિક સત્તામંડળના નિયંત્રણને આધીન છે, પરંતુ એવું ન કહી શકાય કે સમાજની બાબતો પર રાજ્ય કોઈ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરે છે, જે ઊંડું અને વ્યાપક છે. સહકારી મંડળીઓ પર કાયદા હેઠળ દેખરેખ અથવા સામાન્ય નિયમન, જે નિગમિત સંસ્થા છે, તે સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના નિયંત્રણને આધીન એવી રીતે નિયમન કરતું નથી કે જેથી તેને "રાજ્ય" અથવા રાજ્યની સાધનસામગ્રીના અર્થમાં લાવી શકાય. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને આ અદાલત દ્વારા એસ. એસ. રાણા વિરુદ્ધ કુલસચિવ, સહકારી મંડળીઓ અને અન્ય (૨૦૦૬) ૧૧ એસ. સી. સી. ૬૩૪ માં મંજૂરી આપવામાં આવી છે: (૨૦૦૬ એર એસસીડબલ્યુ ૩૭૨૩). તે કિસ્સામાં આ અદાલત હિમાચલ પ્રદેશ સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૬૮ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલી મંડળી કાંગડા સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટી બેંક લિમિટેડ વિરુદ્ધ રિટ અરજીની જાળવણીક્ષમતા પર કામ કરી રહી હતી. એચ. પી. સહકારી મંડળી અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓની તપાસ કયા પછી આ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"૮. તે વિવાદમાં નથી કે સોસાયટીની રચના કોઈ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી નથી. અન્ય કોઈપણ સહકારી મંડળીની જેમ તેના કાર્યો મુખ્યત્વે કાયદાની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં નિયંત્રિત થાય છે, સિવાય કે સોસાયટીના પેટા-નિયમોમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી

હોય.સોસાયટીના કાર્યોમાં રાજ્યનો કોઈ મત નથી.સભ્યપદ, શેર્સોનું સંપાદન અને અન્ય તમામ બાબતો આ કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા પેટા-કાયદાઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે. સહકારી મંડળીના અધિકારીના નિયમો અને શરતો, નિર્વિવાદપણે, નિયમો દ્વારા સંચાલિત થાય છે.નિયમ ૫૬, જેનો સંદર્ભ શ્રી વિજય કુમારે આપ્યો છે, તેમાં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે જેના સંદર્ભમાં સોસાયટીના અધિકારીને કોઈ કાનૂની અધિકાર આપવામાં આવ્યો હોય.

૧૦. આપણી સમક્ષ એવું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી કે રાજ્ય ઊંડા અને વ્યાપક નિયંત્રણ માટે સમાજની બાબતો પર કોઈ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરે છે.વધુમાં રાજ્ય બહુમતી શેરધારક નથી.રાજ્ય પાસે માત્ર એક જ નિયામકની નિમણૂક કરવાની સત્તા છે.આમ, એવું ન કહી શકાય કે રાજ્ય સોસાયટીની બાબતો પર કોઈ કાર્યાત્મક નિયંત્રણનો ઉપયોગ એ અર્થમાં કરે છે કે બહુમતી નિર્દેશકોની નિમણૂક રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવે છે.સમાજ પર રાજ્યનું ઊંડું અને વ્યાપક નિયંત્રણ છે તે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે, અન્ય કેટલાક સંબંધિત પ્રશ્નો ધ્યાનમાં લેવા જરૂરી છે, એટલે કે, (૧) સમાજની રચના કેવી રીતે થઈ?(૨) શું તે કોઈ એકાધિકાર પાત્રનો આનંદ માણે છે?(૩) શું સોસાયટીના કાર્યો વૈધાનિક કાર્યો અથવા જાહેર કાર્યોમાં ભાગ લે છે?અને (૪) શું તેને જાહેર સત્તા તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય?

૧૧. સામાવાળા ૨, સોસાયટી ઉપરોક્ત કોઈપણ પરીક્ષણોનો જવાબ આપતી નથી.બિન-વૈધાનિક સોસાયટીના કિસ્સામાં, તેના પરના નિયંત્રણનો અર્થ એ થશે કે તે અજય હાસિયા વિરુદ્ધ ખાલિદ મુજુબ

સેહરાવર્ડી (એ. આઈ. આર. ૧૯૮૧ એસ. સી. ૪૮૭) માં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત પરીક્ષણોને સંતોષે છે.[જુઓ ઝોરોસ્ટ્રીયન કો-ઓપ.હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડ વિ.જિલ્લામાં તા.રજિસ્ટ્રાર, સહકારી.સોસાયટીઓ (શહેરી) (૨૦૦૫ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૨૩૧૭).]

૧૨. તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે કંપની અધિનિયમ અથવા સહકારી મંડળી અધિનિયમ જેવા કાયદા હેઠળના સામાન્ય નિયમો, કંપની અથવા સમાજની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના નિયંત્રણને આધિન બનાવશે નહીં.કાયદાની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં આવા નિયંત્રણનો હેતુ સમાજની યોગ્ય કામગીરી સુનિશ્ચિત કરવાનો છે અને રાજ્ય અથવા વૈધાનિક સત્તામંડળોને તેના રોજિંદા કાર્યો સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી.

૧૮. હકીકતો પર, અમને જાણવા મળ્યું છે કે સહકારી મંડળીઓ, જેની સાથે અમે આ અપીલમાં સંબંધિત છીએ, તે બંધારણની કલમ ૧૨ ના અર્થમાં "રાજ્ય" અથવા "રાજ્યની સાધનસામગ્રી" અભિવ્યક્તિમાં નહીં આવે અને તેથી બંધારણના ભાગ III માં સ્થાપિત તમામ બંધારણીય મર્યાદાઓને આધિન નહીં હોય.જો કે, આપણે એવી પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરી શકીએ છીએ કે જ્યાં કોઈ સંસ્થા અથવા સંસ્થા રાજ્ય અથવા રાજ્યની સાધનસામગ્રી ન હોવા છતાં, કાયદાની કલમ ૨ (એચ) ના અર્થમાં જાહેર સત્તાની વ્યાખ્યાને સંતોષી શકે છે, એક પાસું જેની આપણે આ ચુકાદાના પછીના ભાગમાં ચર્ચા કરી શકીએ છીએ."

ત્યારબાદ સુપ્રીમ કોર્ટે સહકારી સ્વાયત્તતાની બંધારણીય જોગવાઈઓ પર વિચાર કર્યો હતો.ફકરા ૧૯ થી ૨૩ સુધી કરવામાં આવેલા અવલોકનો સુસંગત છે.તે નીચે દર્શાવેલ છે:

“૧૯. સ્વૈચ્છિક રીતે સહકારી મંડળીઓ રચવાના નાગરિકોના અધિકારોને હવે મૂળભૂત અધિકારના સ્તરે લાવવામાં આવ્યા છે અને રાજ્ય તેમની સ્વાયત્ત કામગીરીને પ્રોત્સાહન આપવાનો પ્રયાસ કરશે.સંસદ, સહકારી સંસ્થાઓમાં લોકોનો વિશ્વાસ વધારવા અને તેમને ટાળી શકાય તેવા રાજકીય અથવા અમલદારશાહી હસ્તક્ષેપથી સુરક્ષિત રાખવા માટે બંધારણ (૯૭મો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૧૧ લાવવામાં આવ્યો હતો, જેને ૧૨.૦૧.૨૦૧૨ પર રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મળી હતી, જેને ૧૩.૦૧.૨૦૧૨ પર ભારતના રાજપત્રમાં સૂચિત કરવામાં આવ્યું હતું અને ૧૫.૦૨.૨૦૧૨ પર અમલમાં આવ્યું હતું.

૨૦. સહકારી સંસ્થાઓની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે બંધારણીય સુધારો કરવામાં આવ્યો છે, જે બદલામાં ગ્રામીણ ભારતની પ્રગતિમાં મદદ કરે છે.સોસાયટીઓ પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તેઓ માત્ર સહકારી સંસ્થાઓની સ્વાયત્ત અને લોકશાહી કામગીરી જ સુનિશ્ચિત ન કરે, પરંતુ સભ્યો અને અન્ય હિસ્સેદારો પ્રત્યે વ્યવસ્થાપનની જવાબદારી પણ સુનિશ્ચિત કરે.કલમ ૧૯ વાણી સ્વાતંત્ર્ય સંબંધિત કેટલાક અધિકારોનું રક્ષણ કરે છે.કલમ ૧૯ (૧) (સી) હેઠળ ઉપરોક્ત સુધારાના આધારે "સહકારી મંડળીઓ" શબ્દો ઉમેરવામાં આવ્યા છે.કલમ ૧૯ (૧) (સી) નીચે મુજબ વાંચે છે:—

"૧૯(૧)(સી)-તમામ નાગરિકોને સંગઠનો અથવા સંઘો અથવા સહકારી મંડળીઓ રચવાનો અધિકાર રહેશે.

કલમ ૧૯ (૧) (સી), તેથી, સંગઠન, સંઘ અને સહકારી મંડળીઓ રચવાની સ્વતંત્રતાની બાંધધરી આપે છે.તેથી, સહકારી મંડળી રચવાનો અધિકાર ભારતના બંધારણ હેઠળ બાંધધરીકૃત મૂળભૂત અધિકારના સ્તર સુધી વધારવામાં આવ્યો છે.બંધારણના ૯૭મા સુધારા અધિનિયમમાં પણ નવી કલમ ૪૩ બી દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં નીચે મુજબ લખવામાં આવ્યું છે:-

"રાજ્ય સ્વૈચ્છિક રચના, સ્વાયત્ત કામગીરી, લોકશાહી નિયંત્રણ અને સહકારી મંડળીઓના વ્યાવસાયિક વ્યવસ્થાપનને પ્રોત્સાહન આપવાનો પ્રયાસ કરશે.

૨૧. ઉપરોક્ત સુધારાના આધારે, ભાગ IX-બી પણ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં કલમ ૨૪૩ઝેડએચ થી ૨૪૩ઝેડટી સામેલ હતી. જોકે, સહકારી મંડળીઓને પંચાયતો અને નગરપાલિકાઓ જેવી સ્વ-સરકારના એકમો તરીકે ગણવામાં આવતી નથી.

૨૨. બોર્ડ અને વચગાળાના વ્યવસ્થાપનના સુપરસેશન અને સસ્પેન્શન સાથે સંબંધિત કલમ ૨૪૩ (ઝેડએલ) જણાવે છે કે હાલમાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદામાં કંઈપણ હોવા છતાં, કોઈ પણ બોર્ડને છ મહિનાથી વધુ સમયગાળા માટે રદ કરવામાં આવશે નહીં અથવા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવશે નહીં.તેમાં વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે, જ્યાં કોઈ સરકારી શેરહોલ્ડિંગ અથવા લોન અથવા નાણાકીય સહાય અથવા

સરકાર દ્વારા કોઈ ગેરંટી ન હોય ત્યાં આવી કોઈપણ સહકારી મંડળીના બોર્ડને રદ કરવામાં આવશે નહીં અથવા તેને સસ્પેન્ડ કરવામાં આવશે નહીં.આવા બંધારણીય પ્રતિબંધો એ હકીકતને માન્યતા આપ્યા પછી મૂકવામાં આવ્યા છે કે એવી સહકારી મંડળીઓ છે કે જેમની પાસે કોઈ સરકારી શેર હોલ્ડિંગ અથવા લોન અથવા નાણાકીય સહાય અથવા સરકાર દ્વારા કોઈ ગેરંટી નથી.

૨૩. સહકારી મંડળી એ ભારતના બંધારણની એન્ટ્રી ૩૨ લિસ્ટ I (II) સાતમી અનુસૂચિ હેઠળ રાજ્યનો વિષય છે.ભારતના મોટાભાગના રાજ્યોએ ભારતના બંધારણમાં ઉલ્લેખિત રાજ્ય નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતોમાં દર્શાવેલ સમાનતા, સામાજિક ન્યાય અને આર્થિક વિકાસના ઉદ્દેશોને હાંસલ કરવા માટે રાજ્યમાં સહકારી ક્ષેત્રના તેમના સુવ્યવસ્થિત વિકાસની જોગવાઈ કરવા માટે તેમના પોતાના સહકારી મંડળી અધિનિયમનો અમલ કર્યો હતો.એકથી વધુ રાજ્યોમાં કામ કરતી સહકારી મંડળીઓ માટે, સંસદ દ્વારા બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની એન્ટ્રી ૪૪ લિસ્ટ I હેઠળ બહુ-રાજ્ય સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૮૪ ઘડવામાં આવ્યો હતો.સહકારી મંડળી એ અનિવાર્યપણે એવી વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા સંગઠન છે જે આર્થિક વિકાસના સામાન્ય હેતુ માટે અથવા પરસ્પર મદદ માટે એકઠા થયા છે."

ત્યારબાદ, સર્વોચ્ચ અદાલતે 'માલિકીની સંસ્થા, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડતી સંસ્થા' શબ્દને ધ્યાનમાં લીધો હતો.ફકરા ૨૭ થી ૩૮ માં સમાવિષ્ટ આ સંબંધમાં અવલોકનો સુસંગત છે.તે નીચે દર્શાવેલ છે:

“૨૭. વિધાનમંડળ, તેના વિવેકમાં, કલમ ૨ (એચ) હેઠળ "જાહેર સત્તા" અભિવ્યક્તિને વ્યાખ્યાયિત કરતી વખતે, ફક્ત તે જ વર્ગોને સ્વીકારવાનો ઇશાદો ધરાવે છે, જેનો ખાસ સમાવેશ થાય છે, સિવાય કે કાયદાના સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી હોય.કલમ ૨ (એચ) માં 'અર્થ' અને 'સમાવેશ થાય છે' શબ્દસમૂહનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.જ્યારે કોઈ શબ્દને 'અર્થ' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે વ્યાખ્યા પ્રથમ દૃષ્ટિએ પ્રતિબંધિત હોય છે અને જ્યાં શબ્દને અન્ય કોઈ વસ્તુનો 'સમાવેશ' કરવા માટે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે વ્યાખ્યા પ્રથમ દૃષ્ટિએ વ્યાપક હોય છે.પરંતુ જ્યારે બંને અભિવ્યક્તિઓ "અર્થ" અને "સમાવેશ કરે છે" નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ત્યાં ઉદ્દેશિત વર્ગો પોતાને સમાપ્ત કરી દેશે.આ અદાલતે દિલ્લી વિકાસ સત્તામંડળ વિરુદ્ધ ભોલા નાથ શર્મા (મૃત) માં એલ. આર. અને અન્યો (૨૦૧૧) ૨ એસ. સી. સી. ૫૪ દ્વારા 'અર્થ' અને 'સમાવેશ' અભિવ્યક્તિઓના અર્થો સમજાવ્યા છે:(એઆઈઆર ૨૦૧૧ એસસી ૪૨૮):(૨૦૧૧ એઆઈઆર એસસી૫૮૫ ૩૮૮૭), (પરિચ્છેદ ૨૫ થી ૨૮ માં).જ્યારે આવી અભિવ્યક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ એ અર્થની સંપૂર્ણ સમજૂતી આપી શકે છે કે જે કાયદાના હેતુ માટે, તે શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓ સાથે નિશ્ચિતપણે જોડવી આવશ્યક છે.

૨૮. કલમ ૨ (એચ) તેમાં ઉદ્દેશિત વર્ગોને સમાપ્ત કરે છે.કલમ ૨ (એચ) નો પહેલો ભાગ નીચેની બાબતોનો ઉદ્દેશ કરે છે:

(૧) બંધારણ દ્વારા અથવા તેના હેઠળ સ્થાપિત સત્તા અથવા સ્વ-સરકારની સંસ્થા,

(૨) સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા સ્થાપિત અથવા રચાયેલી સત્તા અથવા સંસ્થા અથવા સ્વ-સરકારની સંસ્થા,

(૩) રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલા અન્ય કોઈ કાયદા દ્વારા સ્થાપિત અથવા રચાયેલી સત્તા અથવા સંસ્થા અથવા સ્વ-સરકારની સંસ્થા; અને

(૪) યોગ્ય સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામા અથવા આદેશ દ્વારા સ્થાપિત અથવા રચાયેલી સત્તા અથવા સંસ્થા અથવા સ્વ-સરકાર.

૨૯. જે સમાજો સાથે આપણે સંબંધિત છીએ, તે ઉપરોક્ત વર્ગોમાં આવતા નથી, કારણ કે તેમાંથી કોઈ પણ સંસ્થા બંધારણ હેઠળ, સંસદ દ્વારા બનાવેલા કાયદા દ્વારા, રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા બનાવેલા કાયદા દ્વારા અથવા યોગ્ય સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ અથવા બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામા દ્વારા સ્થાપિત અથવા રચાયેલી સ્વ-સરકારની સંસ્થા નથી. ચાલો હવે તપાસીએ કે શું તે કાયદાની કલમ ૨ (એચ) ના પછીના ભાગમાં આવે છે, જે તેની અંદર આવે છે:

(પ) યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે માલિકીની, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડતી સંસ્થા,

(૬) બિન-સરકારી સંસ્થાઓને યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે.

૩૦. 'યોગ્ય સરકાર' શબ્દને પણ આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૨ (એ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, જે નીચે મુજબ છે:—

"૨(અ). "યોગ્ય સરકાર "નો અર્થ એ છે કે જાહેર સત્તામંડળના સંબંધમાં કે જે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા સ્થાપિત, રચાયેલી, માલિકીની, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે –

(i) કેન્દ્ર સરકાર અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ વહીવટીતંત્ર, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા;

(૨) રાજ્ય સરકાર, રાજ્ય સરકાર દ્વારા.

૩૧. તેથી, આર. ટી. આઈ. કાયદો એવી સંસ્થાઓ સાથે વ્યવહાર કરે છે કે જે અનુક્રમે કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) અથવા (આઈ) ની વ્યાખ્યામાં આવી શકે તેવી સ્થિતિમાં યોગ્ય સરકાર અને બિન-સરકારી સંસ્થાઓ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે માલિકી, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે નાણાં પૂરા પાડવામાં આવે છે, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર રીતે નાણાં પૂરા પાડવામાં આવે છે. પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ, કોઈ સંસ્થા, સંસ્થા અથવા સંસ્થા, જે બંધારણની કલમ ૧૨ના અર્થમાં ન તો રાજ્ય છે અથવા સાધનસામગ્રી નથી, તે હજુ પણ કલમ ૨ (એચ) ડી (આઈ) અથવા (આઈ) હેઠળ જાહેર સત્તાની વ્યાખ્યાનો જવાબ આપી શકે છે.

(એ) યોગ્ય સરકારની માલિકીની સંસ્થા-યોગ્ય સરકારની માલિકીની સંસ્થા સ્પષ્ટપણે કાયદાની કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) હેઠળ

આવે છે. માલિકી ધરાવતી સંસ્થાનો અર્થ એ છે કે તે સંસ્થાની બાબતો પર અંતિમ નિયંત્રણ ધરાવતું તેનું સારું કાનૂની હક હોવું, માલિકી તેના નિયંત્રણ, નાણાં વગેરેમાં આવે છે. આ ખ્યાલની વધુ ચર્ચા બિનજરૂરી છે કારણ કે, સ્વીકાર્યું છે કે, જે સોસાયટીઓ સંબંધિત છે તે યોગ્ય સરકારની માલિકીની નથી.

(બી) યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત સંસ્થા

– યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત સંસ્થા કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) હેઠળ જાહેર સત્તાની વ્યાખ્યા હેઠળ આવી શકે છે. ચાલો આપણે આર. ટી. આઈ. કાયદાના સંદર્ભમાં "નિયંત્રિત" અભિવ્યક્તિનો અર્થ તપાસીએ અને બંધારણની કલમ ૧૨ હેઠળ "રાજ્ય" અભિવ્યક્તિનો અવકાશ તપાસતી વખતે અથવા ભારતના બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ કોઈ સંસ્થા અથવા સત્તા સામે રિટની જાળવણીના સંદર્ભમાં "નિયંત્રિત" અભિવ્યક્તિનો ન્યાયિક અર્થઘટન નહીં કરીએ. "નિયંત્રણ" અથવા "નિયંત્રિત" શબ્દને આર. ટી. આઈ. કાયદામાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી, અને તેથી, આપણે અગાઉ અને પછીના શબ્દોના સંદર્ભમાં 'નિયંત્રિત' અભિવ્યક્તિનો અવકાશ સમજવો પડશે જે અનુક્રમે "સંસ્થાની માલિકી" અને "નોંધપાત્ર રીતે ધિરાણ" તરીકે અસ્તિત્વમાં છે. "નિયંત્રણ" શબ્દનો અર્થ આ અદાલત સમક્ષ વિવિધ સંદર્ભોમાં ઘણા કેસોમાં વિચારણા માટે આવ્યો છે. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય વિ. નૃપેન્દ્ર નાથ બાગચી, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૬ એસ. સી. ૪૪૭ કેસમાં ભારતના બંધારણની કલમ ૨૩૫ના અવકાશનો અર્થઘટન કરતી વખતે, જે જિલ્લા અદાલતો પર ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા નિયંત્રણ પ્રદાન કરે છે, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે "નિયંત્રણ" શબ્દમાં શિસ્તની કાર્યવાહી કરવાની સત્તા અને આ હેતુને અમલમાં મૂકવા માટે અન્ય

તમામ આનુષંગિક અથવા પરિણામી પગલાંનો સમાવેશ થાય છે અને નીચેના અવલોકનો કર્યા હતા:—

"આપણે જોયું છે તેમ 'નિયંત્રણ' શબ્દનો ઉપયોગ બંધારણમાં પ્રથમ વખત કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની સાથે 'વેસ્ટ' શબ્દ છે જે એક મજબૂત શબ્દ છે.તે દર્શાવે છે કે ઉચ્ચ ન્યાયાલયને ન્યાયતંત્ર પરના નિયંત્રણનો એકમાત્ર સંરક્ષક બનાવવામાં આવે છે.તેથી, નિયંત્રણ એ માત્ર અદાલતની રોજિંદી કામગીરીની વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા નથી, પરંતુ અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશ પર શિસ્તના અધિકારક્ષેત્રનો વિચાર કરે છે. અમારા ચુકાદામાં, જે નિયંત્રણ ઉચ્ચ અદાલતમાં નિહિત છે તે સંપૂર્ણ નિયંત્રણ માત્ર નિમણૂક (બરતરફી અને દૂર કરવા સહિત) અને જિલ્લા ન્યાયાધીશોની નિમણૂક અને બઢતીની બાબતમાં રાજ્યપાલની સત્તાને આધિન છે.ઉચ્ચ અદાલતમાં નિહિત નિયંત્રણની કવાયતમાં, ઉચ્ચ અદાલત તપાસ કરી શકે છે, બરતરફી અથવા દૂર કરવા સિવાય અન્ય સજાઓ લાદશે.

૩૨. ઉપરોક્ત સ્થિતિનું પુનરાવર્તન આ અદાલત દ્વારા આંધ્રપ્રદેશના મુખ્ય ન્યાયાધીશ અને અન્યો વિરુદ્ધ એલ. વી. એ. દીક્ષિતુલુ અને અન્યો (૧૯૭૯) ૨ એસ. સી. સી. ૩૪ માં કરવામાં આવ્યું છે:(એઆઈઆર ૧૯૭૯ એસસી ૧૯૩).કોર્પોરેશન ઓફ ધ સિટી ઓફ નાગપુર સિવિલ લાઈન્સ, નાગપુર અને અન્ય વિ. રામચંદ્ર અને અન્યો (૧૯૮૧) ૨ એસસીસી ૭૧૪:(એ. આઈ. આર. ૧૯૮૪ એસ. સી. ૬૨૬), નાગપુર શહેર નિગમ અધિનિયમ, ૧૯૪૮ની કલમ ૫૯ (૩) ની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે, આ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"જ.આમ હવે આ અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે "નિયંત્રણ" શબ્દનો ખૂબ જ વ્યાપક અર્થ અને વ્યાપ છે અને તેમાં વિવિધ પ્રકારની સત્તાઓનો સમાવેશ થાય છે જે સંબંધિત સત્તામાં નિહિત સત્તાઓને પ્રાપ્ત કરવા માટે આકસ્મિક અથવા પરિણામી હોય છે.

૩૩. "નિયંત્રણ" શબ્દનો ઉપયોગ કેટલીકવાર તેની દેખરેખ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને બહેતર સત્તા દ્વારા નિર્દેશન, પ્રતિબંધ અથવા નિયમન કરવા માટે અધીક્ષણ, વ્યવસ્થાપન અથવા સત્તા સાથે સમાનાર્થી તરીકે પણ થાય છે. આ અદાલતે શામરાવ વિજ્ઞાન સહકારી બેંક લિમિટેડ વિ.કાસરગોડ પાંડુરંગ માલ્ય (૧૯૭૨) જ એસ. સી. સી. ૬૦૦એ એવું માન્યું હતું કે "નિયંત્રણ" શબ્દ સહકારી મંડળી દ્વારા તેના સભ્યો વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલા દાવાના ચુકાદાને પોતાની અંદર સમજી શકતો નથી. "નિયંત્રણ" શબ્દનો અર્થ આ અદાલત દ્વારા મૈસૂર રાજ્ય વિરુદ્ધ અદ્વમ કરિબસપ્પા અને અન્યો અન્ય કેસમાં પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો છે. (૧૯૭૪) ૨ એસસીસી ૪૯૮:(એ. આઈ. આર. ૧૯૭૪ એસ. સી. ૧૮૬૩), મૈસૂર સહકારી મંડળી અધિનિયમ, ૧૯૫૯ની કલમ ૫૪નું અર્થઘટન કરતી વખતે અને અદાલતે એવું માન્યું હતું કે "નિયંત્રણ" શબ્દ નિયંત્રણ, સંયમ અથવા પ્રભાવ સૂચવે છે અને તેનો હેતુ નિયંત્રણ અને કાર્યવાહીથી સંયમ રાખવાનો છે. મદન મોહન ચૌધરી વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય અને અન્યો અન્ય કેસમાં "નિયંત્રણ" શબ્દ ફરીથી આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવ્યો હતો. (૧૯૯૯) ૩ એસસીસી ૩૯૬:(એઆઈઆર ૧૯૯૯ એસસી ૧૦૧૮):(૧૯૯૯ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ૬૫૯. ૬૪૮), બંધારણની કલમ ૨૩૫ના સંદર્ભમાં અને અદાલતે એવું માન્યું હતું કે "નિયંત્રણ" અભિવ્યક્તિમાં શિસ્ત નિયંત્રણ, બદલી,

બઢતી, પુષ્ટિ, જેમાં જિલ્લા ન્યાયાધીશની બદલી અથવા ભૂતપૂર્વ કેડરના હોદ્દા પર અથવા પ્રતિનિયુક્તિ પર અથવા વહીવટી હોદ્દા પર નિયુક્ત જિલ્લા ન્યાયાધીશને પાછા બોલાવવાનો સમાવેશ થાય છે, તેથી અકાળ અને ફરજિયાત નિવૃત્તિ પણ સામેલ છે. ગુવાહાટી હાઈકોર્ટમાં નોંધાયેલા આ અદાલતના કેટલાક અન્ય ચુકાદાઓ અને અન્ય વિરુદ્ધ કુલધર કૂકન અને અન્ય (૨૦૦૨) ૪ એસ. સી. સી. ૫૨૪ નો પણ સંદર્ભ આપી શકાય છે: (એઆઈઆર ૨૦૦૨ એસસી ૧૫૮૯): (૨૦૦૨ એઆઈઆર એસસી ૬૦૮૯), હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ ઇંદર પ્રકાશ આનંદ HCS અને અન્યો (૧૯૭૬) ૨ એસસીસી ૮૭૭: (એ. આઈ. આર. ૧૯૭૬ એસ. સી. ૧૮૪૧), રાજસ્થાન હાઈકોર્ટ વિરુદ્ધ રમેશ ચંદ પાલીવાલ અને અન્ય (૧૯૯૮) ૩ એસ. સી. સી. ૭૨: (એઆઈઆર ૧૯૯૮ એસસી ૧૦૭૯): (૧૯૯૮ એઆઈઆર એસસી ૬૦૮૯), કન્ઝેયા લાલ ઉમર વિરુદ્ધ આર. કે. ત્રિવેદી અને અન્યો (૧૯૮૫) ૪ એસસીસી ૬૨૮: (એઆઈઆર ૧૯૮૬ એસસી ૧૧૧), ટીએમએ પાઈ ફાઉન્ડેશન અને અન્યો વિરુદ્ધ કાર્પાટક રાજ્ય (૨૦૦૨) ૮ એસસીસી ૪૮૧, રામ સિંહ અને અન્યો વિરુદ્ધ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ, ચંદીગઢ અને અન્યો (૨૦૦૪) ૧ એસસીસી ૧૨૬ : (એઆઈઆર ૨૦૦૪ એસસી ૮૬૯): (૨૦૦૩ એઆઈઆર એસસી ૬૫૬૭), વગેરે.

૩૪. અમારો અભિપ્રાય છે કે જ્યારે આપણે "નિયંત્રિત" અભિવ્યક્તિનો અર્થ ચકાસીએ છીએ જે "સંસ્થાની માલિકી" અને "નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ" શબ્દો વચ્ચે આવે છે, ત્યારે યોગ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રણ નોંધપાત્ર પ્રકૃતિનું નિયંત્રણ હોવું જોઈએ. કાયદા દ્વારા અથવા અન્યથા કોઈ સંસ્થાની માત્ર 'દેખરેખ' અથવા 'નિયમન' તે સંસ્થાને આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) ના અર્થમાં 'જાહેર

સત્તા' બનાવશે નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, યોગ્ય સરકારની માલિકીની સંસ્થા અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડતી સંસ્થાની જેમ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા સંસ્થાનું નિયંત્રણ પણ નોંધપાત્ર હશે અને તે માત્ર દેખરેખ અથવા નિયમનકારી નહીં હોય. સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ સહકારી મંડળીઓના નિયામક અને અન્ય લોકો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તાઓ માત્ર નિયમનકારી અથવા દેખરેખની પ્રકૃતિ ધરાવે છે, જે સમાજના વ્યવસ્થાપન અથવા બાબતોમાં પ્રભુત્વ અથવા દબલગીરી સમાન નહીં હોય જેથી તેને નિયંત્રિત કરી શકાય. વ્યવસ્થાપન અને નિયંત્રણ વૈધાનિક રીતે સંબંધિત સહકારી મંડળી અધિનિયમ દ્વારા સોસાયટીની વ્યવસ્થાપન સમિતિ અથવા નિયામક મંડળને આપવામાં આવે છે, સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ સત્તાવાળાઓને નહીં.

૩૫. તેથી અમારો મત છે કે કાયદાની કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) માં વપરાયેલ "નિયંત્રિત" શબ્દનો ઉપયોગ તે સંદર્ભમાં થવો જોઈએ જેમાં તેનો ઉપયોગ યોગ્ય સરકારની માલિકીની અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડતી સંસ્થા તરીકે કરવામાં આવ્યો છે, એટલે કે સંસ્થાનું નિયંત્રણ એવી માત્રામાં છે જે સંસ્થાના સંચાલન અને બાબતો પર નોંધપાત્ર નિયંત્રણ સમાન છે.

નિશ્ચિતપણે નાણાકીય રીતે

૩૬. કલમ ૨ (એચ) (ડી) (i) અને (ii) માં "યોગ્ય સરકાર" શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરતી વખતે જાહેર સત્તા તેમજ કાયદાની કલમ ૨ (એ) ને વ્યાખ્યાયિત કરતી વખતે "નોંધપાત્ર રીતે ધિરાણ" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કોઈ સંસ્થાને પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે યોગ્ય સરકાર દ્વારા

પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા નોંધપાત્ર રીતે નાણાં પૂરા પાડી શકાય છે. આ અધિનિયમ હેઠળ "નોંધપાત્ર રીતે ધિરાણ" શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. "નોંધપાત્ર" નો અર્થ થાય છે "નોંધપાત્ર રીતે જેથી નોંધપાત્ર બને". પાલ્સર વિ. ગ્રિમલિંગ (૧૯૪૮) ૧ ઓલ ઈઆર ૧,૧૧ (એચએલ) માં, ભાડું અને ગીરો વ્યાજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૨૩ની કલમ ૧૦ (૧) ની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે, હાઉસ ઓફ લોર્સે એવું માન્યું હતું કે "નોંધપાત્ર" એ "બિનસંવેદનશીલ નથી" એટલે કે લઘુત્તમ સિદ્ધાંતને ટાળવા માટે પૂરતું નથી. "સારભૂત" શબ્દનો શાબ્દિક અર્થ ઘન, વિશાળ વગેરે થાય છે. વિધાનસભાએ કલમ ૨ (એચ) (ડી) (i) અને (ii) માં "નોંધપાત્ર રીતે ધિરાણ" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કર્યો છે જે સૂચવે છે કે ધિરાણનું પ્રમાણ વાસ્તવિક, વર્તમાન, સકારાત્મક અને નોંધપાત્ર હદ સુધી વાસ્તવિક હોવું જોઈએ, મધ્યમ, સામાન્ય, સહનશીલ વગેરે નહીં.

૩૭. અમે ઘણીવાર "કાયદાના પ્રશ્નો" અને "કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નો" શબ્દસમૂહોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ અને સમજાવીએ છીએ કે પક્ષકારોના અધિકારને અસર કરતો કાયદાનો કોઈપણ પ્રશ્ન પોતે કાયદાનો નોંધપાત્ર પ્રશ્ન નહીં હોય. બ્લેકના કાયદાના શબ્દકોશમાં (૬ ટી આવૃત્તિ.), 'નોંધપાત્ર' શબ્દને 'વાસ્તવિક મૂલ્ય અને મહત્વના; નોંધપાત્ર મૂલ્યના; મૂલ્યવાન' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે. પદાર્થ સાથે સંબંધિત; વાસ્તવમાં અસ્તિત્વમાં છે; વાસ્તવિક: દેખાતું નથી અથવા કાલ્પનિક નથી; ભ્રામક નથી; નક્કર; સાચું; સાચું. મૂલ્ય વિનાની અથવા માત્ર નજીવી વસ્તુથી અલગ કંઈક. સામગ્રી સાથે સમાનાર્થી. "નોંધપાત્ર" શબ્દનો અર્થ 'અનિવાર્યપણે; ભૌતિક લાયકાત વિના; મુખ્યત્વે; પદાર્થમાં; ભૌતિક રીતે' થાય છે. શોર્ટર ઓક્સફર્ડ ઇંગ્લિશ ડિક્શનરીમાં (૫ મી આવૃત્તિ.), 'નોંધપાત્ર' શબ્દનો અર્થ થાય છે 'પર્યાપ્ત અથવા

નોંધપાત્ર કદનો; મોટું, એકદમ મોટું; નક્કર મૂલ્ય અથવા મૂલ્ય ધરાવતું, વાસ્તવિક મહત્વનું; નક્કર; વજનદાર; મહત્વપૂર્ણ, યોગ્ય; કાર્ય, માપ વગેરે. બળ અથવા અસર ધરાવતી, અસરકારક, સંપૂર્ણ. "નોંધપાત્ર" શબ્દનો અર્થ 'પદાર્થમાં; નોંધપાત્ર વસ્તુ અથવા અસ્તિત્વ તરીકે; અનિવાર્યપણે, આંતરિક રીતે' થાય છે.તેથી 'સારભૂત' શબ્દ 'પ્રબળ' અથવા 'બહુમતી' નો પર્યાય નથી.તે 'સામગ્રી' અથવા 'મહત્વપૂર્ણ' અથવા 'નોંધપાત્ર મૂલ્ય' ની નજીક છે.'નોંધપાત્ર રીતે 'અનિવાર્યપણે' ની નજીક છે.બંને શબ્દો સંદર્ભના આધારે વિવિધ માત્રાને સૂચવી શકે છે.

૩૮. માત્ર પેટાકંપનીઓ, અનુદાન, મુક્તિઓ, વિશેષાધિકારો વગેરે પૂરી પાડવી, તે નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં ભંડોળ પૂરું પાડતું હોવાનું ન કહી શકાય, સિવાય કે રેકૉર્ડ દર્શાવે છે કે ભંડોળ સંસ્થા માટે એટલું નોંધપાત્ર હતું કે જે વ્યવહારિક રીતે આવા ભંડોળ દ્વારા ચાલે છે અને પરંતુ આવા ભંડોળ માટે, તે અસ્તિત્વમાં રહેવા માટે સંઘર્ષ કરશે.રાજ્ય સામાન્ય રીતે સહકારી ક્ષેત્રની સુધારણા અને કલ્યાણ માટે ડિપોઝિટ ગેરંટી યોજના, નાબાર્ડ પાસેથી સહાયની યોજના વગેરે જેવી ઘણી યોજનાઓ પણ લાવી શકે છે, પરંતુ તે સુવિધાઓ અથવા સહાયને કાયદાની કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) હેઠળ સંસ્થાને "જાહેર સત્તા" ના દાયરામાં લાવવા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા "નોંધપાત્ર ભંડોળ" તરીકે ગણી શકાય નહીં. પરંતુ, એવા ઉદાહરણો છે કે જ્યાં ખાનગી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને ૯૫ ટકા મળે છે.યોગ્ય સરકાર તરફથી સહાય અનુદાન, કલમ ૨ (એચ) (ડી) (આઈ) હેઠળ જાહેર સત્તાની વ્યાખ્યાનો જવાબ આપી શકે છે."

ત્યારબાદ સુપ્રીમ કોર્ટે બિન-સરકારી સંગઠનોના સંદર્ભમાં આ કેસને ધ્યાનમાં લીધો હતો.ફકરા ૩૯ના અવલોકનો સુસંગત છે.તે નીચે દર્શાવેલ છે:

“૩૯. “બિન-સરકારી સંસ્થાઓ” (એન. જી. ઓ.) શબ્દને આ કાયદા હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ, સમય જતાં, અભિવ્યક્તિને તેનો પોતાનો અર્થ મળ્યો છે અને જ્યારે અધિનિયમમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે ત્યારે તેને તે સંદર્ભમાં જોવું પડશે. સરકાર ઘણી બિન-સરકારી સંસ્થાઓને નોંધપાત્ર રીતે નાણાં આપતી હતી, જે વિવિધ સામાજિક અને કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, કારણ કે તે સંસ્થાઓ કેટલીકવાર એવા કાર્યો કરે છે જે અન્યથા સરકારી હોય છે. હવે, પ્રશ્ન એ છે કે શું કોઈ એનજીઓને યોગ્ય સરકાર દ્વારા નોંધપાત્ર ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવ્યું છે કે નહીં, તે હકીકતનો પ્રશ્ન હોઈ શકે છે, જેની આર. ટી. આઈ. અધિનિયમ હેઠળ સંબંધિત અધિકારીઓ દ્વારા તપાસ કરવામાં આવશે. આવી સંસ્થાને યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર ભંડોળ પૂરું પાડી શકાય છે. એન. જી. ઓ. પર સરકારનું કોઈ વૈધાનિક નિયંત્રણ ન હોઈ શકે, તેમ છતાં, તે સ્થાપિત કરી શકાય છે કે કોઈ ચોક્કસ એન. જી. ઓ. ને યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર નાણાં પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે, આવી સ્થિતિમાં, તે સંસ્થા આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૨ (એચ) (ડી) (૨) ના દાયરામાં આવશે. પરિણામે, ખાનગી સંસ્થાઓ કે જે માલિકીની અથવા નિયંત્રિત નથી પરંતુ યોગ્ય સરકાર દ્વારા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે તે પણ કાયદાની કલમ ૨ (એચ) (ડી) (ii) હેઠળ “જાહેર સત્તા” ની વ્યાખ્યામાં આવશે.

ત્યારબાદ સર્વોચ્ચ અદાલતે સમજાવ્યું હતું કે કોઈ સંસ્થાની માલિકી, નિયંત્રણ અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે અથવા બિન-સરકારી

સંસ્થાને યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે તે બતાવવાનો બોજ તે અરજદાર પર છે જે માહિતી માંગે છે.તે સંબંધમાં અવલોકનો ફકરા ૪૦ થી ૫૧ માં જોવા મળે છે, જે આ રીતે વાંચે છે:

“૪૦. કોઈ સંસ્થાની માલિકી, નિયંત્રણ અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે અથવા બિન-સરકારી સંસ્થાને યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે તે દર્શાવવાનો બોજ તે અરજદાર પર હોય છે જે માહિતી માંગે છે અથવા યોગ્ય સરકાર પર હોય છે અને જ્યારે પ્રશ્ન વિચારણા માટે આવે ત્યારે રાજ્ય જાહેર માહિતી અધિકારી, રાજ્ય મુખ્ય માહિતી અધિકારી, રાજ્ય મુખ્ય માહિતી કમિશનર, કેન્દ્રીય જાહેર માહિતી અધિકારી વગેરે દ્વારા તેની તપાસ કરી શકાય છે.એક સંસ્થા અથવા એનજીઓ એ સ્થાપિત કરવા માટે પણ સ્વતંત્ર છે કે તે યોગ્ય સરકાર દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે માલિકી, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવતું નથી.

૪૧. કેન્દ્રીય માહિતી કમિશનર અથવા રાજ્ય માહિતી કમિશનરને કાયદાની કલમ ૧૮ હેઠળ કોઈ પણ વ્યક્તિ પાસેથી મળેલી કોઈપણ ફરિયાદની તપાસ કરવાની અને માલિકીની, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડતી સંસ્થા અથવા યોગ્ય સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડતી બિન-સરકારી સંસ્થા પાસેથી વિનંતી કરવામાં આવેલી કોઈપણ માહિતી મેળવવાનો ઈનકાર કરવાના કારણોની તપાસ કરવાની

સત્તા આપવામાં આવી છે.કાયદાની કલમ ૧૯ કેન્દ્રીય માહિતી અધિકારી અથવા રાજ્ય માહિતી અધિકારીના નિર્ણય સામે અપીલ કરવાની જોગવાઈ કરે છે, જે દરેક જાહેર સત્તામંડળમાં કેન્દ્રીય માહિતી અધિકારી અથવા રાજ્ય માહિતી અધિકારીથી વરિષ્ઠ હોય.તેથી, કોઈ સંસ્થાની માલિકી, નિયંત્રણ અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે કે કેમ અથવા કોઈ એનજીઓને યોગ્ય સત્તા દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે કે કેમ તે તપાસવા માટે કાયદામાં જ આંતરિક પદ્ધતિ છે.

૪૨. કાયદાકીય હેતુ સ્પષ્ટ છે અને કલમ ૨ (એચ) થી સ્પષ્ટ છે જે અગાઉ ચર્ચા કરાયેલ વિવિધ શ્રેણીઓનો સમાવેશ કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે.તે સામાન્ય કાયદો છે કે મુખ્યત્વે ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષા કાયદાકીય હેતુનું નિર્ણાયક પરિબળ છે અને વિધાનસભાનો હેતુ વિધાનસભા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા શબ્દોમાં જ મળવો જોઈએ.મેગોર અને સેન્ટ મેલન્સ રૂરલ ડિસ્ટ્રિક્ટ કાઉન્સિલ વિ. ન્યૂ પોર્ટ કોર્પોરેશન (૧૯૫૧) ૨ માં તમામ ઈઆર ૮૩૯ (એચએલ) એ જણાવ્યું હતું કે અદાલતોને ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે તેઓ અર્થઘટનની આડમાં કાયદાકીય કાર્યને હડપવાનો હકદાર નથી.આ અદાલત ડી. એ. વેંકટચલમ અને અન્યો વિરુદ્ધ ડે. પરિવહન કમિશનર અને અન્યો (૧૯૭૭) ૨ એસસીસી ૨૭૩:(એઆઈઆર ૧૯૭૭ એસસી ૮૪૨), યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એલ્ફિન્સ્ટન સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ કંપની લિમિટેડ અને અન્યો (૨૦૦૧) ૪ એસસીસી ૧૩૯:(એઆઈઆર ૨૦૦૧ એસસી ૭૨૪): (૨૦૦૧ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૩૬૪), જિલ્લા ખાણકામ અધિકારી અને અન્યો વિરુદ્ધ ટાટા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપની અને અન્ય (૨૦૦૧) ૭ એસસીસી ૩૫૮:(એઆઈઆર ૨૦૦૧ એસસી ૩૧૩૪): (૨૦૦૧ એર એસસીડબલ્યુ

૨૯૨૭), પદ્મ સુંદર રાવ (મૃત) અને અન્યો વિરુદ્ધ તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્યો (૨૦૦૨) ૩ એસસીસી ૫૩૩:(એઆઈઆર ૨૦૦૨ એસસી ૧૩૩૪) :(૨૦૦૨ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૧૧૫૬); મૌલવી હુસૈન હાજી અબ્રાહમ ઉમરજી વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૬૭૨:(એઆઈઆર ૨૦૦૪ એસસી ૩૯૪૬):(૨૦૦૪ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ડબલ્યુ. ૪૩૯૬) એ એવું માન્યું હતું કે અદાલતે વૈચારિક માળખા અથવા યોજનાની તેમની પોતાની પૂર્વકલ્પિત કલ્પનાઓના આધારે જોગવાઈના અર્થના અનિશ્ચિત નિર્ધારણના જોખમને ટાળવું જોઈએ જેમાં અર્થઘટન કરવાની જોગવાઈઓ કોઈક રીતે બંધબેસે છે.તે સામાન્ય કાયદો છે કે કાયદાના શબ્દો સ્પષ્ટ, સાદા અને અસંદિગ્ધ હોય છે એટલે કે તેઓ માત્ર એક જ અર્થ માટે વ્યાજબી રીતે સંવેદનશીલ હોય છે, અદાલતો પરિણામોને ધ્યાનમાં લીધા વિના તે અર્થને અમલમાં મૂકવા માટે બંધાયેલી હોય છે, એટલે કે જ્યારે ભાષા સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ હોય અને માત્ર એક જ અર્થ સ્વીકારે, ત્યારે કાયદાના નિર્માણનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, કારણ કે કાયદો પોતે બોલે છે.કનઈ લાલ સુર વિરુદ્ધ પરમનિધિ સધુખાન, એ. આઈ. આર. ૧૯૫૭ એસ. સી. ૯૦૭ માં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે "જો વપરાયેલા શબ્દો માત્ર એક જ બાંધકામ માટે સક્ષમ હોય તો તે અદાલતો માટે આ આધાર પર અન્ય કોઈ કાલ્પનિક બાંધકામ અપનાવવા માટે ખુલ્લું રહેશે નહીં કે આવા બાંધકામ કાયદાના કથિત હેતુ અને નીતિ સાથે વધુ સુસંગત છે".

૪૩. અમારું માનવું છે કે ઉચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત વૈધાનિક સિદ્ધાંતોને સંપૂર્ણ મંજૂરી આપી દીધી છે અને આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૨ (એચ) ના અર્થ અને સામગ્રીનો ખોટો અર્થઘટન કરીને સ્પષ્ટ સંકેત આપ્યો છે. અદાલતે કાયદાની કલમ ૨ (એચ) હેઠળ "કાયદાનું

પરિવર્તન" અને તેના "અંતિમ ઉદ્દેશ" એટલે કે "પારદર્શિતા અને જવાબદારી" ને ધ્યાનમાં રાખીને "જાહેર સત્તા" ની અભિવ્યક્તિ માટે ઉદાર રચના કરી છે, જે અદાલત અનુસાર એકલા જ કાયદાના ઉદ્દેશ્યને આગળ વધારી શકે છે. વધુમાં, ઉચ્ચ અદાલતે એવું પણ મંતવ્ય આપ્યું છે કે આર. ટી. આઈ. કાયદો ચોક્કસપણે વ્યવસ્થાપન સમિતિ અને સમાજની જવાબદારીઓ દ્વારા સમાજના ગેરવહીવટ સામે રક્ષણ તરીકે મદદ કરશે અને આર. ટી. આઈ. કાયદા દ્વારા માહિતી મેળવીને જાહેર સંસ્થાના જાગૃત સભ્યો સમયસર ગેરવહીવટને શોધી શકશે અને અટકાવી શકશે. અમારા મતે, કાયદાની કલમ ૨ (એચ) માં ઉલ્લેખિત વર્ગો પોતાને સમાપ્ત કરે છે, તેથી, અન્ય વર્ગોને તેના ભાગમાં લાવવા માટે "જાહેર સત્તા" અભિવ્યક્તિ માટે ઉદાર રચના અપનાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી, જે આપણે નિર્ધારિત કરેલા પરીક્ષણોને સંતોષતા નથી. કોર્ટ, જ્યારે ભાષા સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ હોય, ત્યારે એવી રચના અપનાવી શકતી નથી, જે કોર્ટ અનુસાર, માત્ર કાયદાના ઉદ્દેશ્યને આગળ વધારશે. આપણે વ્યાખ્યા કલમના પ્રારંભિક ભાગથી પણ વાકેફ છીએ જે જણાવે છે કે "જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય". સહકારી મંડળીઓ, જેની સાથે અમે સંબંધિત છીએ, તે કાયદાના સંદર્ભમાં કાયદાની કલમ ૨ (એચ) ની વ્યાખ્યામાં આવશે તે દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી નથી.

માહિતીનો અધિકાર અને ગોપનીયતાનો અધિકાર

૪૪. સત્તાવાર માહિતી મેળવવાનો લોકોનો અધિકાર ૧૯૪૬માં યોજાયેલા યુએન જનરલ એસેમ્બલીના ઠરાવ ૫૯ (૧) માં જોવા મળે છે. તે જણાવે છે કે માહિતીની સ્વતંત્રતા એ મૂળભૂત માનવ અધિકાર છે અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર જે તમામ સ્વતંત્રતાઓ માટે સમર્પિત છે તેના માટે આધારસ્તંભ છે.

ભારત નાગરિક અને રાજકીય અધિકારો પરના આંતરરાષ્ટ્રીય કરારનો એક પક્ષ છે અને તેથી ભારત માહિતીના અધિકારની અસરકારક બાંધધરી આપવાની જવાબદારી હેઠળ છે. માનવ અધિકારોની સાર્વત્રિક ઘોષણાની કલમ ૧૯ પણ માહિતીના અધિકારને માન્યતા આપે છે. માહિતીનો અધિકાર પણ નાગરિકોને બાંધધરીકૃત મૂળભૂત અધિકારમાંથી ઉદ્ભવે છે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (એ). ભારતનું બંધારણ સ્પષ્ટપણે માહિતીનો અધિકાર આપતું નથી. બેનેટ કોલમેન એન્ડ કંપની એન્ડ અનર્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા એન્ડ અનર્સ (૧૯૭૨) ૨ એસસીસી ૭૮૮:(એ. આઈ. આર. ૧૯૭૩ એસ. સી. ૧૦૬), આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે તે નિર્વિવાદ છે કે "પ્રેસની સ્વતંત્રતા" નો અર્થ એ છે કે તમામ નાગરિકોને તેમના મંતવ્યો બોલવાનો, પ્રકાશિત કરવાનો અને વ્યક્ત કરવાનો અધિકાર છે અને વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતામાં તમામ નાગરિકોને વાંચવાનો અને માહિતગાર થવાનો અધિકાર સામેલ છે. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. એસોસિએશન ઓફ ડેમોક્રેટિક રિફોર્મ્સ અને અન્ય (૨૦૦૨) ૫ એસ. સી. સી. માં:(એઆઈઆર ૨૦૦૨ એસસી ૨૧૧૨):(૨૦૦૨ એર એસસીડબલ્યુ ૨૧૮૬),

આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સંસદ અને રાજ્ય વિધાનસભાની ચૂંટણી લડતા ઉમેદવારોના ગુનાહિત ભૂતકાળ સહિત ભૂતકાળ વિશે જાણવાનો અધિકાર લોકશાહીના અસ્તિત્વ માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ અને મૂળભૂત પાસાં છે અને આ હેતુ માટે, પસંદ કરાયેલા ઉમેદવારોની માહિતી જાહેર કરવી આવશ્યક છે. યુ. પી. રાજ્યમાં વિ. રાજ નારાયણ અને અન્યો (૧૯૭૫) ૪ એસસીસી ૪૨૮:(એ. આઈ. આર. ૧૯૭૫ એસ. સી. ૮૬૫), આ અદાલતે માન્યતા આપી હતી કે જાણવાનો અધિકાર એ અધિકાર છે જે બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (એ) હેઠળ બાંધધરીકૃત વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાના અધિકારમાંથી વહે છે. પીપલ્સ

યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (પીયુસીએલ) અને અન્યો વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૦૩) જ એસસીસી ૩૯૯: (એઆઈઆર ૨૦૦૩ એસસી ૨૩૬૩):(૨૦૦૩ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૨૩૫૩), આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે માહિતીનો અધિકાર એ ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (a) માં સમાવિષ્ટ વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનું એક પાસું છે.આમ માહિતીનો અધિકાર નિર્વિવાદપણે એક મૂળભૂત અધિકાર છે, તેથી આ અદાલતના ઘણા ચુકાદાઓમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે, જેમાં વધુ સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર નથી.

૪૫. માહિતીનો અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ એ એક કાયદો છે જે દરેક જાહેર સત્તામંડળની કામગીરીમાં પારદર્શિતા અને જવાબદારીને પ્રોત્સાહન આપવા માટે જાહેર સત્તામંડળના નિયંત્રણ હેઠળ માહિતીની સુરક્ષિત પહોંચ મેળવવા માટે નાગરિકો માટે માહિતીના અધિકારની વ્યવહારુ વ્યવસ્થા સ્થાપિત કરવાની જોગવાઈ કરે છે.કાયદાની પ્રસ્તાવનામાં એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે લોકશાહીને જાણકાર નાગરિક અને માહિતીની પારદર્શિતાની જરૂર છે જે તેની કામગીરી માટે અને ભ્રષ્ટાચારને રોકવા માટે પણ મહત્વપૂર્ણ છે અને સરકારો અને તેમના સાધનોને શાસિત લોકો માટે જવાબદાર ઠેરવવા માટે પણ જરૂરી છે.જો કે, નાગરિકોને માત્ર તે જ બાબતોની માહિતી મેળવવાનો અધિકાર છે જે "જાહેર સત્તામંડળના નિયંત્રણ હેઠળ" હોય, તેનો હેતુ "સરકાર અને તેના સાધનો" ને શાસિત લોકો માટે જવાબદાર ઠેરવવાનો છે.પરિણામે, માહિતી મેળવવાનો અધિકાર એ બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (એ) હેઠળ બાંધકામકૃત મૂળભૂત અધિકાર હોવા છતાં, કાયદા હેઠળ જ મર્યાદાઓ નક્કી કરવામાં આવી રહી છે, જે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯ (૨) ના અર્થમાં વાજબી પ્રતિબંધો છે.

૪૬. ભારતના બંધારણ હેઠળ ગોપનીયતાના અધિકારની પણ સ્પષ્ટ ખાતરી આપવામાં આવી નથી. જો કે, ભારતના નાગરિકોને ગોપનીયતાના અધિકારની જોગવાઈ કરવા અને તેમની વ્યક્તિગત માહિતીના સંગ્રહ, જાળવણી અને પ્રસારને નિયંત્રિત કરવા અને આવા અધિકારોના ઉદ્ધંધન માટે દંડ અને તેની સાથે સંકળાયેલી બાબતો માટે ગોપનીયતા બિલ, ૨૦૧૧ બાકી છે. ખરક સિંહ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય અને અન્ય, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૩ એસ. સી. ૧૨૯૫, આર. રાજગોપાલ ઉર્ફે આર. આર. ગોપાલ અને અન્ય સહિત અનેક ચુકાદાઓમાં એઆઈઆર વિરુદ્ધ તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્યો (૧૯૯૪) ૬ એસસીસી ૬૩૨: (એઆઈઆર ૧૯૯૫ એસસી ૨૬૪): (૧૯૯૫ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ૬૦૮૫. ૪૪૨૦), પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (પી. યુ. સી. એલ.) વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને બીજું (૧૯૯૭) ૧ એસ. સી. સી. ૩૦૧: (એઆઈઆર ૧૯૯૭ એસસી ૫૬૮): (૧૯૯૭ એઆઈઆર એસસી ૬૦૮૫ ૧૧૩) અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ ભારત શાંતિલાલ શાહ અને અન્યો (૨૦૦૮) ૧૩ એસસી ૮૫: (એઆઈઆર ૨૦૦૮ એસસી (સપ) ૧૧૩૫): (૨૦૦૮ એઆઈઆર એસસી ૬૦૮૫ ૬૪૩૧), આ અદાલતે ગોપનીયતાના અધિકારને કલમમાંથી ઉદ્ભવતા મૂળભૂત અધિકાર તરીકે માન્યતા આપી છે.

૨૧ ભારતનું બંધારણ. માનવ અધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૪૮ની સાર્વત્રિક ઘોષણાની કલમ ૧૨ હેઠળ ગોપનીયતાના અધિકારને મૂળભૂત માનવ અધિકાર તરીકે પણ માન્યતા આપવામાં આવી છે, જે નીચે મુજબ જણાવે છે:—

"કોઈ પણ વ્યક્તિની ગોપનીયતા, પરિવાર, ઘર અથવા પત્રવ્યવહારમાં મનસ્વી દખલગીરી કરવામાં આવશે નહીં, જેથી તેના સન્માન અને પ્રતિષ્ઠા પર હુમલો ન થાય. દરેક વ્યક્તિને આવા હસ્તક્ષેપ અથવા હુમલાઓ સામે કાયદાના રક્ષણનો અધિકાર છે.

નાગરિક અને રાજકીય અધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૬૬ પર આંતરરાષ્ટ્રીય કરારની કલમ ૧૭, જેમાં ભારત પણ એક પક્ષ છે, તે અધિકારનું રક્ષણ કરે છે અને નીચે મુજબ જણાવે છે:—

"કોઈ પણ વ્યક્તિની ગોપનીયતા, પરિવાર, ઘર અને પત્રવ્યવહારમાં મનસ્વી અથવા ગેરકાયદેસર દખલગીરી કરવામાં આવશે નહીં અથવા તેના સન્માન અને પ્રતિષ્ઠા પર ગેરકાયદેસર હુમલા કરવામાં આવશે નહીં.

આર. રાજગોપાલ (એઆઈઆર ૧૯૯૫ એસસી ૨૬૪) માં આ અદાલત:(૧૯૯૫ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૪૪૨૦) (ઉપરોક્ત) નીચે મુજબ યોજાય છે (એઆઈઆર નો પેરા ૨૮):—

"ગોપનીયતાનો અધિકાર કલમ ૨૧ દ્વારા આ દેશના નાગરિકોને આપવામાં આવેલા જીવન અને સ્વતંત્રતાના અધિકારમાં નિહિત છે. તે "એકલા રહેવાનો અધિકાર" છે. નાગરિકને અન્ય બાબતોમાં પોતાની, પોતાના પરિવારની, લગ્ન, પ્રજનન, માતૃત્વ, બાળજન્મ અને શિક્ષણની ગોપનીયતાની સુરક્ષા કરવાનો અધિકાર છે."

પ્રતિબંધો અને મર્યાદાઓ:

૪૭. માહિતીનો અધિકાર અને ગોપનીયતાનો અધિકાર, તેથી, સંપૂર્ણ અધિકારો નથી, બંને અધિકારો, જેમાંથી એક ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯ (૧) (એ) હેઠળ આવે છે અને અન્ય ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧ હેઠળ આવે છે, દેખીતી રીતે વ્યાપક જાહેર હિતમાં નિયમન, પ્રતિબંધિત અને ઘટાડી શકાય છે. સંપૂર્ણ અથવા અનિયંત્રિત વ્યક્તિગત અધિકારો કોઈ પણ આધુનિક રાજ્યમાં અસ્તિત્વમાં નથી અને ન હોઈ શકે. નાગરિકોના માહિતી મેળવવાના અધિકારને આર. ટી. આઈ. અધિનિયમ દ્વારા વૈધાનિક રીતે માન્યતા આપવામાં આવી છે, પરંતુ તે જ સમયે કાયદામાં મર્યાદાઓ પણ આપવામાં આવી છે, જે પ્રસ્તાવના અને કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. સૌ પ્રથમ, "જાહેર સત્તા" અભિવ્યક્તિનો અવકાશ અને મર્યાદા કલમ ૨ (એચ) હેઠળ વૈધાનિક વ્યાખ્યા દ્વારા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવી છે, જેમાં તેને તેમાં ઉલ્લેખિત શ્રેણીઓ સુધી મર્યાદિત કરવામાં આવી છે, જે સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી પોતાને સમાપ્ત કરે છે. નાગરિકો, અમારા દ્વારા પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ, માહિતી મેળવવાનો અધિકાર ધરાવે છે, પરંતુ મર્યાદાઓ સાથે માત્ર "રાખવામાં આવેલી" અને "જાહેર સત્તામંડળના નિયંત્રણ હેઠળ" માહિતી મેળવી શકે છે. જો માહિતી કાયદાની કલમ ૨ (એચ) માં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલ જાહેર સત્તાધિકારી

દ્વારા વૈધાનિક રીતે સુલભ ન હોય, તો દેખીતી રીતે, તે માહિતી "જાહેર સત્તામંડળના નિયંત્રણ" હેઠળ રહેશે નહીં.પરિણામે, નાગરિકો માટે તે માહિતીની સુરક્ષિત પહોંચ શક્ય બનશે નહીં જે જાહેર સત્તામંડળના નિયંત્રણ હેઠળ નથી.નાગરિકો, તે ઘટનામાં, હંમેશા ગોપનીયતાના અધિકારનો દાવો કરી શકે છે, નાગરિકના માહિતી મેળવવાના અધિકારનું સન્માન થવું જોઈએ, તેમજ નાગરિકના ગોપનીયતાના અધિકારનું પણ સન્માન થવું જોઈએ.

૪૮. જો તે માહિતી કલમ ૮ની પેટા-કલમ (૧) ની કલમ (જે) હેઠળ આવે તો જાહેર સત્તાધિકારી પણ કાયદેસર રીતે માહિતી આપવા અથવા પ્રદાન કરવા માટે બંધાયેલા નથી, પછી ભલે તે તેના નિયંત્રણમાં હોય.જ્યાં સુધી આ કેસનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી કલમ ૮ (૧) (જે) નોંધપાત્ર મહત્વ ધરાવે છે, તેથી તૈયાર સંદર્ભ માટે નીચે આપેલ છે: _

"૮.માહિતી જાહેર કરવાથી મુક્તિ-(૧) આ અધિનિયમમાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, કોઈપણ નાગરિકને -

(a) થી (i) XXX XXX

(જે) એવી માહિતી કે જે વ્યક્તિગત માહિતી સાથે સંબંધિત હોય કે જેની જાહેરાતનો કોઈ જાહેર પ્રવૃત્તિ અથવા હિત સાથે કોઈ સંબંધ

નથી, અથવા જે વ્યક્તિની ગોપનીયતા પર બિનજરૂરી આક્રમણનું કારણ બને છે, સિવાય કે કેન્દ્રીય જાહેર માહિતી અધિકારી અથવા રાજ્ય જાહેર માહિતી અધિકારી અથવા અપીલ અધિકારીને સંતોષ થાય કે વ્યાપક જાહેર હિત આવી માહિતીની જાહેરાતને ન્યાયી ઠેરવે:પરંતુ સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળને નકારી ન શકાય તેવી માહિતી કોઈ પણ વ્યક્તિને નકારી ન શકાય.

૪૯. કલમ ૮ની શરૂઆત નોન-ઓબ્સ્ટેન્ટ કલમથી થાય છે, જે તે કલમને સંઘર્ષના કિસ્સામાં કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓ પર ઓવરરાઈડિંગ અસર આપે છે. જો તેનાથી વિપરીત કોઈ સંકેત હોય તો પણ, કલમ (એ) થી (જે) માં જે ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેની માહિતી કોઈપણ નાગરિકને આપવાની જાહેર સત્તા પર કોઈ જવાબદારી નથી. જાહેર સત્તામંડળ, પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ, ખાનગી વ્યક્તિ પાસેથી તમામ માહિતી મેળવી શકતું નથી, પરંતુ માત્ર તે જ માહિતી કે જે તે કાયદા દ્વારા જાહેર સત્તામંડળને આપવા માટે કાયદેસર રીતે બંધાયેલો છે, અને તે જ માહિતી કે જેમાં જાહેર સત્તામંડળ કાયદા અનુસાર પ્રવેશ મેળવી શકે છે. તે માહિતી પણ, જો વ્યક્તિગત હોય તો, માત્ર આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૮ (જે) માં આપવામાં આવેલી મર્યાદાઓને આધિન જ ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે. એકલા રહેવાનો અધિકાર, જેમ કે ઓલ્મસ્ટેડ વિ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યો છે, જે ૧૯૨૭ (૨૭૭) યુ. એસ. ૪૩૮ માં નોંધવામાં આવ્યો છે, તે અધિકારોમાં સૌથી વ્યાપક છે અને સુસંસ્કૃત માણસ દ્વારા સૌથી વધુ મૂલ્યવાન છે.

૫૦. ગોપનીયતાનો અધિકાર એ બંધારણની કલમ ૨૧નું એક પવિત્ર પાસું છે તે હકીકતને સ્વીકારીને, આ કાયદાએ પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ કલમ ૮ (જે)

હેઠળ અધિકારોનું રક્ષણ કરવા માટે ઘણા સલામતીનાં પગલાં લીધાં છે.જો માંગવામાં આવેલી માહિતી વ્યક્તિગત હોય અને તેનો કોઈ જાહેર પ્રવૃત્તિ અથવા હિત સાથે કોઈ સંબંધ ન હોય અથવા તે મોટા જાહેર હિતની સેવા નહીં કરે, તો જાહેર સત્તાધિકારી અથવા સંબંધિત અધિકારી કાયદેસર રીતે તે માહિતી પ્રદાન કરવા માટે બંધાયેલા નથી.ગિરીશ રામચંદ્ર દેશપાંડે વિરુદ્ધ કેન્દ્રીય માહિતી કમિશનર અને અન્યો (૨૦૧૩) ૧ એસ. સી. સી. ૨૧૨ માં આ અદાલતના તાજેતરના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપી શકાય છે:(૨૦૧૨ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ડબલ્યુ. ૫૮૬૫), જેમાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે માહિતી માંગવામાં કોઈ પ્રામાણિક જાહેર હિત નથી, તેથી ઉપરોક્ત માહિતી જાહેર કરવાથી કાયદાની કલમ ૮ (૧) (જે) હેઠળ વ્યક્તિની ગોપનીયતામાં અનુચિત આક્રમણ થશે. વધુમાં, જો સત્તામંડળને લાગે કે માંગવામાં આવેલી માહિતી વ્યાપક જાહેર હિતમાં ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે, તો અધિકારીએ માહિતી પૂરી પાડતા પહેલા તેના કારણો લેખિતમાં નોંધવા જોઈએ, કારણ કે જેની પાસેથી માહિતી માંગવામાં આવે છે તે વ્યક્તિને પણ બંધારણની કલમ ૨૧ હેઠળ બાંયધરીકૃત ગોપનીયતાનો અધિકાર છે.

૫૧. હકીકતોના આધારે અમને જાણવા મળ્યું છે કે આ અપીલમાં સોસાયટીઓ જાહેર સત્તામંડળો નથી અને તેથી, નાગરિક દ્વારા આરટીઆઈ અધિનિયમ હેઠળ માંગવામાં આવેલી કોઈપણ માહિતી આપવા માટે કાયદેસર રીતે બંધાયેલા નથી. તેમ છતાં, જો કોઈ ચોક્કસ

સોસાયટી જાહેર સત્તા છે કે નહીં તે અંગેના તથ્યો પર કોઈ વિવાદ હોય, તો રાજ્ય માહિતી અધિકારી તેની તપાસ કરી શકે છે અને શોધી શકે છે કે પ્રશ્નમાં સોસાયટી આ ચુકાદામાં મૂકવામાં આવેલી કસોટીને સંતોષે છે કે કેમ.હવે, આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે શું નાગરિક સહકારી મંડળીઓના નિયામક દ્વારા આ મંડળીઓની કોઈપણ માહિતી મેળવી શકે છે, જે કાયદાની કલમ ૨ (એચ) ના અર્થમાં જાહેર સત્તા છે.

છેલ્લે, સર્વોચ્ચ અદાલતે સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવના કાર્યો પર વિચાર કર્યો હતો. ફક્ત પર થી પૃષ્ઠ માં આપેલા અવલોકનો સુસંગત છે.તે નીચે દર્શાવેલ છે:

“પર. સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ કાર્યરત સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવ એ કાયદાની કલમ ૨ (એચ) ના અર્થમાં જાહેર સત્તા છે. જાહેર સત્તામંડળ તરીકે, સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવને સંબંધિત કાયદા હેઠળ ઘણી વૈધાનિક સત્તાઓ આપવામાં આવી છે, જે હેઠળ તેઓ કામ કરી રહ્યા છે.તે આર. ટી. આઈ. અધિનિયમ હેઠળની જવાબદારીઓનું પાલન કરવા અને આર. ટી. આઈ. અધિનિયમ હેઠળ નાગરિકને માહિતી આપવા માટે પણ બંધાયેલો છે. તેમણે જે માહિતી પૂરી પાડવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે તે આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૨ (એફ) માં દર્શાવેલી માહિતી છે, જે કાયદાની કલમ ૮ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી મર્યાદાઓને આધિન છે.

એક્ટ. જે સોસાયટી પર સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ સુપરવાઈઝરી અથવા વહીવટી નિયંત્રણ હોય તેવી સોસાયટી પાસેથી કાયદા પરવાનગી આપે તે હદ સુધી નોંધણી અધિકારી પણ માહિતી એકત્રિત કરી શકે છે.

પરિણામે, તેને ઉપલબ્ધ માહિતી ઉપરાંત, કલમ ૨ (એફ) હેઠળ, તે કાયદા દ્વારા પરવાનગી અપાયેલી હદ સુધી સોસાયટી પાસેથી તે માહિતી પણ એકત્રિત કરી શકે છે. જો તે માહિતી કાયદાની કલમ ૮ (૧) (જે) હેઠળ આવે તો તે માહિતી જાહેર કરવા માટે પણ કુલસચિવ બંધાયેલા નથી. સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ, સહકારી બેંકમાં નાગરિકો અથવા સભ્યો દ્વારા જાળવવામાં આવેલા બેંક ખાતાઓની વિગતો માટે નોંધણી અધિકારી કૉલ કરી શકે છે તેવી કોઈ જોગવાઈ અમારા ધ્યાનમાં લાવવામાં આવી નથી. સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રારને સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ સોસાયટી પાસેથી જે માહિતી મળી શકે છે તે જ એવી માહિતી કહી શકાય જે "રાખવામાં આવે છે" અથવા "જાહેર સત્તામંડળના નિયંત્રણ હેઠળ હોય છે". જો તે માહિતી કાયદાની કલમ ૮ (જે) માં ઉદ્દેખિત મુક્તિ શ્રેણી હેઠળ આવે તો તે માહિતી પણ, પહેલેથી જ સૂચવ્યા મુજબ, પ્રદાન કરવા માટે કાયદાકીય રીતે જવાબદાર નથી. સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવ ઉપરાંત, અન્ય જાહેર સત્તામંડળો પણ હોઈ શકે છે જેઓ કાયદા હેઠળ સોસાયટીના સભ્ય દ્વારા જાળવવામાં આવેલા ખાનગી ખાતાની સહકારી બેંકમાંથી માહિતી મેળવી શકે છે, જે કિસ્સામાં, આપેલ પરિસ્થિતિમાં, સોસાયટીએ તે માહિતી સાથે ભાગ લેવો પડશે. પરંતુ માંગને કાયદાકીય સમર્થન હોવું જોઈએ.

૫૩. પરિણામે, જે માહિતી માંગવામાં આવી છે તે વ્યક્તિગત માહિતી સાથે સંબંધિત છે, જેની જાહેરાતનો કોઈ જાહેર પ્રવૃત્તિ અથવા હિત સાથે કોઈ સંબંધ નથી અથવા જે વ્યક્તિની ગોપનીયતામાં બિનજરૂરી આક્રમણનું કારણ બને છે, સહકારી મંડળીઓના કુલસચિવ, જો તેમને તે માહિતી મળી હોય તો પણ, તે અરજીકર્તાને તે આપવા માટે બંધાયેલા નથી, સિવાય કે તેમને સંતોષ થાય કે વ્યાપક જાહેર હિત આવી

માહિતીની જાહેરાતને ન્યાયી ઠેરવે છે, તે પણ લેખિતમાં નોંધાયેલા કારણોસર.

૫૪. તેથી અમારું માનવું છે કે કેરળ સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી મંડળીઓ આર. ટી. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૨ (એચ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત "જાહેર સત્તા" ની વ્યાખ્યામાં નહીં આવે અને રાજ્ય સરકારનો તારીખનો પત્ર અને સહકારી મંડળીઓના નિયામક, કેરળ દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ તારીખનો પરિપત્ર, કેરળ સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી મંડળીઓને લાગુ પડે તે હદ સુધી, તે દર્શાવવા માટે સામગ્રીની ગેરહાજરીમાં ૨૬ થઈ જશે કે તેઓ યોગ્ય સરકાર દ્વારા માલિકી, નિયંત્રિત અથવા નોંધપાત્ર રીતે ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે.તેથી, અપીલને ઉપરની જેમ મંજૂરી આપવામાં આવે છે, જો કે, ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ નથી."

આમ, ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદો એ સ્પષ્ટ કરે છે કે અહીં રિટ-અરજદાર જેવી મંડળીઓ નોંધણી અધિકારી, સંયુક્ત નોંધણી અધિકારી, સરકાર વગેરે જેવા વૈધાનિક સત્તામંડળના નિયંત્રણને આધીન છે, તેમ છતાં એવું ન કહી શકાય કે સમાજની બાબતો પર રાજ્ય કોઈ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરે છે જે ઊંડા અને વ્યાપક છે.સહકારી મંડળીઓ પર કાયદા હેઠળના સુપરવાઈઝરી અથવા સામાન્ય નિયમો, જે બોડી કોર્પોરેટ છે, તે સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના નિયંત્રણને આધીન તરીકે નિયમન કરતું નથી, જેથી તેને 'રાજ્ય' અથવા 'રાજ્યની સાધનસામગ્રી' ના અર્થમાં લાવી શકાય.

મારા મતે, ગુજરાત સહકારી મંડળી અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી બેંક અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'સ્થાપના' શબ્દના દાયરામાં નહીં આવે.જો એમ હોય તો, અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૪૭ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનના સંદર્ભમાં અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૬૨ હેઠળ કોઈ ફરિયાદ દાખલ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટે ડાહકો એન્જિનિયરિંગ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ સતીશ પ્રભાકર પાઠ્યે અને અન્યો (૨૦૧૦) ૪ એસ. સી. સી. ૩૭૮ના કેસમાં અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૪૭ અને અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૨ (કે) પર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ આપ્યો હતો, જે અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૪૭માં કાર્યરત 'સ્થાપના' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરે છે.નિર્ણયના ફક્ત ૧૧માં કોર્ટે તેના વિચારણા માટે બે પ્રશ્નો તૈયાર કર્યા હતા.પેરા ૧૧ નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

“૧૧. પ્રશ્ન એ છે કે, કાયદાની કલમ ૨ (કે) દ્વારા 'સ્થાપના' શબ્દની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને, શું કલમ ૪૭ માં અંકિત સેવા દરમિયાન અપંગતા પ્રાપ્ત કરતા કર્મચારીઓના બિન-ભેદભાવને લગતી જરૂરિયાતનું પાલન માત્ર રાજ્યની વ્યાખ્યામાં આવતા અધિકારીઓ દ્વારા (બંધારણની કલમ ૧૨ માં વ્યાખ્યાયિત) અથવા તો ખાનગી નોકરીદાતાઓ દ્વારા પણ કરવામાં આવશે.આ આપણને નીચેના બે પ્રશ્નો તરફ દોરી જાય છે: _

(શું કંપની અધિનિયમ હેઠળ નિગમિત કંપની (કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૬૧૭માં વ્યાખ્યાયિત સરકારી કંપની સિવાયની) કાયદાની કલમ ૨ (કે) માં વ્યાખ્યાયિત "સ્થાપના" છે?

((૨) શું પ્રથમ કેસમાં સામાવાળા અને બીજા કેસમાં અપીલકર્તા કાયદાની કલમ ૪૭ના સંદર્ભમાં કોઈ રાહતનો દાવો કરવા માટે હકદાર છે?"

ત્યારબાદ, ફરરા ૧૨ માં, કોર્ટે કલમ ૨ (કે) માં 'સ્થાપના' શબ્દની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લીધી.ફરરા ૧૨ થી ૩૪ માં સમાવિષ્ટ સુપ્રીમ કોર્ટના અવલોકનો સુસંગત છે.તે નીચે દર્શાવેલ છે:

“૧૨. ચાલો કાયદાની કલમ ૪૭ની પેટા-કલમ (૧) માં વપરાયેલા નિર્ણાયક શબ્દ 'સ્થાપના' ના અર્થની તપાસ કરીએ. કલમ ૨ (કે) માં 'સ્થાપના' શબ્દની વ્યાખ્યા, જ્યારે તેનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે દર્શાવે છે કે તે એક સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા છે, અને નોકરીદાતાઓની નીચેની શ્રેણીઓને આવરી લે છે:

((i) કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ;

((૨) સરકારની માલિકીની અથવા નિયંત્રિત અથવા સહાયિત સત્તા અથવા સંસ્થા;

((૩) સ્થાનિક સત્તાધિકારી;

((iv) વિભાગમાં વ્યાખ્યાયિત સરકારી કંપની
૬૧૭ કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬; અને

((v) સરકારના વિભાગો.

૧૩. તે વિવાદમાં નથી કે આ બે કિસ્સાઓમાં નોકરીદાતાઓ કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ સમાવિષ્ટ કંપનીઓ છે જે અધિનિયમની કલમ ૨ (કે) માં નિર્દિષ્ટ (ii) થી (v) શ્રેણીઓ હેઠળ આવતી નથી.

૧૪. કર્મચારી દલીલ કરે છે કે કંપની અધિનિયમ હેઠળ નિગમિત કંપની એ નીચે આપેલા તર્ક પર કલમ ૨ (કે) એટલે કે 'કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' દ્વારા ગણાયેલી પ્રથમ શ્રેણી હેઠળ આવતી કોર્પોરેશન છે;કે કોર્પોરેશન એ કંપનીનો ઉલ્લેખ કરે છે; કે કંપની અધિનિયમ એ કેન્દ્રીય અધિનિયમ છે; અને તેથી કંપની અધિનિયમ હેઠળ નિગમિત અને નોંધાયેલ કંપની એ કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત કોર્પોરેશન છે. તેઓ દલીલ કરે છે કે "દ્વારા અથવા નીચે" શબ્દોનો ઉપયોગ નિર્ણાયક છે.તેમના જણાવ્યા અનુસાર, 'અધિનિયમ દ્વારા સ્થાપિત નિગમ' એ

અધિનિયમ દ્વારા અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવેલા નિગમનો ઉલ્લેખ કરશે; અને 'અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' એ કંપની અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ કંપનીનો ઉલ્લેખ કરશે.

૧૫. બીજી બાજુ, નોકરીદાતા દલીલ કરે છે કે 'કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' શબ્દ એ વૈધાનિક નિગમનો ઉલ્લેખ કરે છે જે કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવે છે અને તેમાં કંપની અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી કંપનીનો સમાવેશ થતો નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કંપની અધિનિયમ માત્ર એવી પેઢીના સમાવેશ માટેની પ્રક્રિયાને સરળ બનાવે છે અને તેને નિર્ધારિત કરે છે, જે જ્યારે સ્થાપિત થશે, ત્યારે તે ઉપરોક્ત કાયદાની જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થશે અને તેથી, કંપની અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી કંપની, કાયદા હેઠળ સ્થાપિત નિગમ નથી.

૧૬. "કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ" શબ્દો એક પ્રમાણભૂત શબ્દ છે જેનો ઉપયોગ કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત અથવા અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવેલા વૈધાનિક નિગમને દર્શાવવા માટે ઘણા કાયદાઓમાં થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, તેનો ઉપયોગ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૧ની કલમ બારમીની પેટા કલમ (બી) (ટૂંકમાં 'આઈપીસી') અને ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની કલમ ૨ (સી)

(iii) (ટૂંકમાં 'પીસી એક્ટ') માં થાય છે.આ બંને કાયદાઓ પૂરી પાડે છે કે 'કોર્પોરેશન' ની સેવામાં રહેલી વ્યક્તિ દ્વારા સ્થાપિત

અથવા કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ હેઠળ 'જાહેર સેવક હોય છે.

૧૭. પ્રિવેન્શન ઓફ ડેમેજ ટુ પબ્લિક પ્રોપર્ટી એક્ટ, ૧૯૮૪ 'જાહેર મિલકત' ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે, જેનો અર્થ થાય છે તેની માલિકીની અથવા તેના કબજામાં અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળની કોઈપણ મિલકત.

((i) કેન્દ્ર સરકાર (ii) કોઈપણ રાજ્ય સરકાર; અથવા

((૩) કોઈ સ્થાનિક સત્તાધિકારી; અથવા (૪) કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત કોઈ નિગમ; અથવા (૫) કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૬૧૭માં વ્યાખ્યાયિત કોઈ કંપની; અથવા (૬) કોઈ સંસ્થા, સંસ્થા અથવા ઉપક્રમ કે જેને કેન્દ્ર સરકાર, સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, તે વતી નિર્દિષ્ટ કરી શકે છે, જો કે કેન્દ્ર સરકાર તે પેટા-કલમ હેઠળ કોઈ સંસ્થા, સંસ્થા અથવા ઉપક્રમનો ઉલ્લેખ નહીં કરે, સિવાય કે આવી સંસ્થા, સંસ્થા અથવા ઉપક્રમને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે અથવા એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા અથવા અંશતઃ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ દ્વારા સંપૂર્ણ અથવા નોંધપાત્ર રીતે નાણાં પૂરા પાડવામાં આવે. સરકાર દ્વારા અને અંશતઃ એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા.આમ આ શબ્દનો ઉપયોગ હંમેશા સત્તામંડળોની અમુક શ્રેણીઓને

દર્શાવવા માટે થાય છે, જે 'રાજ્ય' છે, જે 'રાજ્ય' ની મર્યાદામાં ન આવતી બિન-વૈધાનિક કંપનીઓથી વિપરીત છે.

૧૮. આ શબ્દનો અર્થ એસ. એસ. ધનોઆ વિરુદ્ધ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, દિલ્હી અને અન્યો અન્ય, ૧૯૮૧ (૩) એસસીસી ૪૩૧ માં વિચારણા માટે આવ્યો હતો:(એઆઈઆર ૧૯૮૧ એસસી ૧૩૯૫) આઈ. પી. સી. ની કલમ ૨૧ના સંદર્ભમાં. આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો:

"૭.કલમ બારમી "બોડી કોર્પોરેટ" શબ્દોનો ઉપયોગ કરતી નથી, અને પ્રશ્ન એ છે કે તેમાં સમાવિષ્ટ "કોર્પોરેશન" અભિવ્યક્તિ, "કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત" શબ્દોના સંયોજનમાં લેવામાં આવે તો શું તે તેના વિસ્તારની અંદર એક સહકારી મંડળી લાવશે.નિ:શંકપણે, કો-ઓપરેટિવ સ્ટોર લિમિટેડ એ કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા સ્થાપિત નિગમ નથી. આ બાબતનો મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૧ની કલમ બારમીમાં આવતા 'હેઠળ' શબ્દથી કોઈ ફરક પડે છે કે કેમ.શું કેન્દ્રીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ હેઠળ સંસ્થા અથવા સમાજની રચનાનું માત્ર કાર્ય તેને કલમ ૨૧ની કલમ બારમીના અર્થમાં નિગમ બનાવે છે?અમારા મતે, 'કોર્પોરેશન' શબ્દનો અર્થ, સંદર્ભમાં,

વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોર્પોરેશન હોવો જોઈએ, નહીં કે વ્યક્તિઓના જૂથના કાયદા દ્વારા અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવેલી સંસ્થા અથવા સમાજ.તેથી, સહકારી મંડળી એ કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય વિધાનસભાના કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ નથી.

૮. કોર્પોરેશન એ કાયદા દ્વારા બનાવવામાં આવેલું એક કૃત્રિમ અસ્તિત્વ છે જે કાનૂની અસ્તિત્વ ધરાવતી વ્યક્તિઓથી સંપૂર્ણપણે અલગ અને અલગ હોય છે, જે સતત અસ્તિત્વ અને ઉત્તરાધિકારની ક્ષમતા સાથે તેની રચના કરે છે, તેના membership.The શબ્દ 'કોર્પોરેશન' માં ફેરફારો હોવા છતાં, તેથી, ખાનગી કોર્પોરેશનોનો સમાવેશ કરવા માટે પૂરતું વિશાળ છે.પરંતુ, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૧ની કલમ બારમીના સંદર્ભમાં, 'નિગમ' શબ્દને સંકુચિત કાનૂની અર્થ આપવો આવશ્યક છે.

૯. કોર્પોરેશન, તેના વ્યાપક અર્થમાં, એક વ્યક્તિ તરીકે કાર્ય કરવા માટે હકદાર વ્યક્તિઓનું કોઈપણ સંગઠન હોઈ શકે છે.પરંતુ તે ચોક્કસપણે તે અર્થમાં નથી કે જેમાં તેનો અહીં ઉપયોગ થાય છે.વિધાનમંડળના કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમનો અર્થ માત્ર એક એવી નિગમિત સંસ્થા હોઈ શકે છે જે તેના અસ્તિત્વને

આભારી છે, અને માત્ર તેનો નિગમિત દરજ્જો આ કાયદાને આભારી નથી. ઉદાહરણ તરીકે, નગરપાલિકા, જિલ્લા પરિષદ અથવા ગ્રામ પંચાયત તેના અસ્તિત્વ અને દરજ્જાને વિધાનસભાના કાયદાને આભારી છે. બીજી બાજુ, કંપની અધિનિયમ હેઠળ કંપની અથવા સોસાયટી નોંધણી અધિનિયમ હેઠળ સોસાયટી તરીકે પોતાને રચતા વ્યક્તિઓનું સંગઠન તેના અસ્તિત્વ માટે વિધાનસભાના અધિનિયમને નહીં પરંતુ પક્ષોના કાર્યોને આભારી છે, તેમ છતાં, તે વિધાનસભાના અધિનિયમને કોર્પોરેટ સંસ્થા તરીકેનો તેનો દરજ્જો આપી શકે છે.

૧૦. કાયદા દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત કોર્પોરેશન અને અન્યો કાયદા હેઠળ સમાવિષ્ટ સંસ્થા વચ્ચે તફાવત છે. આ અદાલત દ્વારા સુખદેવ સિંહ અને અન્યો અન્યો વિરુદ્ધ ભગતરામ સરદાર સિંહ રઘુવંશી અને અન્યો અન્યો, (૧૯૭૫) ૧ એસ. સી. સી. ૪૨૧ માં આ તફાવત બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો: (એઆઈઆર ૧૯૭૫ એસસી ૧૩૩૧). તે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

“૨૫.કંપની અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ કંપની કંપની અધિનિયમ દ્વારા બનાવવામાં આવતી નથી પરંતુ કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર અસ્તિત્વમાં આવે છે.

આમ કાયદા દ્વારા બનાવવામાં આવેલી સંસ્થા અને અસ્તિત્વમાં આવ્યા પછી કાયદાની જોગવાઈઓ અનુસાર સંચાલિત સંસ્થા વચ્ચે સારી રીતે ચિહ્નિત તફાવત છે.

૧૯. વૈશ ડિગ્રી કોલેજની કાર્યકારી સમિતિ વિરુદ્ધ લક્ષ્મી નારાયણ, ૧૯૭૬ (૨) એસ. સી. સી. ૫૮:(એઆઈઆર ૧૯૭૬ એસસી ૮૮૮), આ અદાલતે સ્થિતિને વધુ સમજાવી:

"૧૦.....બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સ્થિતિ એવી લાગે છે કે સંબંધિત સંસ્થાએ તેના અસ્તિત્વ માટે એક કાયદાને આભારી હોવું જોઈએ જે તેની સત્તાઓનો સ્ત્રોત હશે.આવા કિસ્સામાં પૂછવાનો પ્રશ્ન એ છે કે, જો કોઈ કાયદો ન હોય, તો શું સંસ્થાનું કોઈ કાનૂની અસ્તિત્વ હશે?જો જવાબ નકારાત્મક હોય, તો નિઃશંકપણે તે એક વૈધાનિક સંસ્થા છે, પરંતુ જો સંસ્થા સંબંધિત કાયદાના કોઈ સંદર્ભ વિના તેનું પોતાનું અલગ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, પરંતુ તે માત્ર વૈધાનિક જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત છે, તો તેને વૈધાનિક સંસ્થા ન કહી શકાય.

૨૦. કંપની અધિનિયમ હેઠળ 'કંપની' 'સ્થાપિત' નથી. નિગમિત કંપની તેના અસ્તિત્વ માટે કંપની અધિનિયમને 'ઋણી' નથી. કોઈ પણ કાયદેસર હેતુ માટે સંકળાયેલી કોઈપણ સાત કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ (અથવા ખાનગી કંપની માટે બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ) ના મેમોરેન્ડમ ઓફ એસોસિએશનમાં તેમના નામનું સબસ્ક્રાઈબ કરીને અને નોંધણીના સંદર્ભમાં કંપની અધિનિયમની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરીને નિગમિત કંપનીની રચના કરવામાં આવે છે.તેથી, કંપની અધિનિયમ હેઠળ 'કંપની' નો સમાવેશ અને નોંધણી કરવામાં આવે છે અને કંપની અધિનિયમ હેઠળ તેની સ્થાપના કરવામાં આવતી નથી. તેનાથી વિપરીત, કંપની અધિનિયમ પોતે જ રાષ્ટ્રીય કંપની કાયદા ટ્રિબ્યુનલ અને રાષ્ટ્રીય કંપની કાયદા અપીલ ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના કરે છે, અને તે બે વૈધાનિક સત્તામંડળો તેમના અસ્તિત્વ માટે કંપની અધિનિયમને આભારી છે.

૨૧. જ્યાં 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યા 'કાયદા દ્વારા અથવા હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યાં 'દ્વારા અથવા હેઠળ' શબ્દો ઉપરાંત 'સ્થાપિત' શબ્દ પર ભાર મૂકવો જોઈએ. 'સ્થાપિત' શબ્દ અધિનિયમના આધારે અસ્તિત્વમાં આવવાનો ઉદ્દેશ કરે છે.તે કોઈ કંપનીનો ઉદ્દેશ કરતું નથી, જે અસ્તિત્વમાં આવે ત્યારે કંપની અધિનિયમની જોગવાઈઓ

અનુસાર સંચાલિત થાય છે. પરંતુ પછી, 'કેન્દ્રીય અધિનિયમ દ્વારા સ્થાપિત' અને 'કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત' વચ્ચે શું તફાવત છે?

૨૨. આ તફાવતને કેટલાક ચિત્રો દ્વારા શ્રેષ્ઠ રીતે સમજાવવામાં આવ્યો છે.કોર્પોરેશનની સ્થાપના કાયદા દ્વારા કરવામાં આવે છે, જ્યાં કાયદો પોતે કોર્પોરેશનની સ્થાપના કરે છે.ઉદાહરણ તરીકે, ભારતીય સ્ટેટ બેંક અધિનિયમ, ૧૯૫૫ની કલમ ૩ એવી જોગવાઈ કરે છે કે બેંકિંગનો વ્યવસાય ચાલુ રાખવા માટે ભારતીય સ્ટેટ બેંક તરીકે ઓળખાતી બેંકની રચના કરવામાં આવશે.જીવન વીમા નિગમ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૩ એવી જોગવાઈ કરે છે કે કેન્દ્ર સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા નિમણૂક કરે તે તારીખથી ભારતીય જીવન વીમા નિગમ નામની એક નિગમની સ્થાપના કરવામાં આવશે.

ભારતીય સ્ટેટ બેંક અને ભારતીય જીવન વીમા નિગમ "કેન્દ્રીય અધિનિયમ" દ્વારા સ્થાપિત નિગમોના બે ઉદાહરણો છે.

૨૩. હવે આપણે રાજ્ય નાણાકીય નિગમ અધિનિયમ, ૧૯૫૧ નો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ, જે તે અધિનિયમ હેઠળ વિવિધ નાણાકીય નિગમની સ્થાપનાની જોગવાઈ કરે છે. તે અધિનિયમની કલમ ૩ રાજ્ય નાણાકીય

નિગમોની સ્થાપના સાથે સંબંધિત છે અને એવી જોગવાઈ કરે છે કે રાજ્ય સરકાર સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે તે નામ હેઠળ રાજ્ય માટે નાણાકીય નિગમની સ્થાપના કરી શકે છે અને આવી નાણાકીય નિગમ સૂચિત નામ દ્વારા કોર્પોરેટ સંસ્થા હશે.આમ, કેન્દ્રીય કાયદા હેઠળ રાજ્ય નાણાકીય નિગમની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. તેથી, જ્યારે "કાયદા દ્વારા અને હેઠળ" શબ્દોની આગળ "સ્થાપિત" શબ્દો હોય, ત્યારે તે સ્પષ્ટ છે કે સંદર્ભ સ્થાપિત નિગમનો છે, કે તે કાયદા દ્વારા અથવા કાયદા હેઠળ અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવ્યો છે. ટૂંકમાં આ શબ્દ કંપની અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ અથવા નોંધાયેલા બિન-વૈધાનિક નિગમથી વિપરીત વૈધાનિક નિગમનો ઉલ્લેખ કરે છે.

૨૪. 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યામાં જ સંકેત છે, જે સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત કરે છે કે કંપની અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ તમામ કંપનીઓ સંસ્થાઓ નથી. 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યામાં સંસ્થાઓની ગણતરીમાં ખાસ કરીને "કલમ ૬૧૭ માં વ્યાખ્યાયિત સરકારી કંપની" નો સમાવેશ થાય છે.

કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ".આ દર્શાવે છે કે વિધાનસભાએ 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યામાં કંપની અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ કંપનીઓની માત્ર એક જ શ્રેણીનો સમાવેશ કરવા માટે સખત મહેનત કરી હતી, જે કંપની અધિનિયમની કલમ ૬૧૭માં વ્યાખ્યાયિત 'સરકારી કંપનીઓ' છે. જો,

કર્મચારી દ્વારા દલીલ કરવામાં આવી હોય તેમ, કંપની અધિનિયમ હેઠળ સમાવિષ્ટ તમામ કંપનીઓને કલમ ૨ (કે) ના હેતુઓ માટે 'સંસ્થાઓ' તરીકે ગણવામાં આવે, તોવ્યાખ્યામાં સરળ અને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવામાં આવ્યું હોત કે 'કંપની અધિનિયમ ૧૯૫૬ હેઠળ નિગમિત અથવા નોંધાયેલી કંપની' જેમાં કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૬૧૭ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત સરકારી કંપનીનો સમાવેશ થતો હોત.'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યામાં કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ સમાવિષ્ટ કંપનીઓની માત્ર એક ચોક્કસ શ્રેણીનો સમાવેશ કરવો જરૂરી છે અને કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ નોંધાયેલી અન્ય તમામ પ્રકારની કંપનીઓને 'સ્થાપના' ની વ્યાખ્યામાંથી બાકાત રાખે છે.

૨૫. તે સ્પષ્ટ છે કે કાયદાકીય ઉદ્દેશ કાયદાની કલમ ૪૭ ફક્ત તે જ સંસ્થાઓને લાગુ કરવાનો હતો જેને કાયદાની કલમ ૨ (કે) હેઠળ 'સ્થાપના' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી હતી અને અન્ય સંસ્થાઓને નહીં.કાયદાકીય ઉદ્દેશ 'સ્થાપના' ને વ્યાખ્યાયિત કરવાનો હતો જેથી ભારતના બંધારણની કલમ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' ની વ્યાખ્યાનો પર્યાય બની શકે.ખાનગી નોકરીદાતાઓ, પછી ભલે તે વ્યક્તિઓ હોય, ભાગીદારી હોય, માલિકીની કંપનીઓ હોય અથવા કંપનીઓ (સરકારી

કંપનીઓ સિવાયની) ને સ્પષ્ટપણે 'સંસ્થાઓ' માંથી બાકાત રાખવામાં આવી છે, જેના પર કાયદાની કલમ ૪૭ લાગુ થશે.

૨૬. કલમ ૪૭માં વધુ એક સંકેત છે કે ખાનગી નોકરીદાતાઓને બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે. કલમ ૪૭ની કેપ્શન/સીમાંત નોંધ આ કલમના હેતુને સરકારી નોકરીમાં બિન-ભેદભાવ તરીકે વર્ણવે છે. 'સરકાર' શબ્દનો ઉપયોગ કેપ્શનમાં થાય છે, જે બંધારણની કલમ ૧૨માં વ્યાખ્યાયિત 'રાજ્ય' નો સંદર્ભ આપે છે. જો વિધાનસભાનો ઈરાદો કોઈ પણ પ્રકારની નોકરીમાં વિકલાંગ વ્યક્તિઓના ભેદભાવને અટકાવવાનો હોત, તો સીમાંત નોંધમાં આ જોગવાઈને 'રોજગારમાં બિન-ભેદભાવ' તરીકે વર્ણવવામાં આવી હોત અને કલમ ૪૭ની પેટા-કલમ (૧) માં 'સ્થાપના' શબ્દનો ઉપયોગ કરવાને બદલે અને પછી 'સ્થાપના' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવા માટે કાળજી લેવાને બદલે 'કોઈપણ નોકરીદાતા' શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોત. 'કોઈપણ નોકરીદાતા' અને 'કોઈપણ રોજગાર' શબ્દોનો ઉપયોગ ન કરવો અને 'સરકારી રોજગાર' અને 'સ્થાપના' (વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ) શબ્દોનો ચોક્કસ ઉપયોગ, કલમ ૪૭ની જોગવાઈઓને માત્ર રાજ્ય હેઠળની રોજગાર પર લાગુ કરવાનો અને અન્ય હેઠળની રોજગાર પર નહીં કરવાનો સ્પષ્ટ કાયદાકીય ઈરાદો દર્શાવે છે. જ્યારે સીમાંત નોટ વિભાગના મુખ્ય ભાગનો અર્થ

નિયંત્રિત કરી શકતી નથી, તે સામાન્ય રીતે શક્ય હોય ત્યાં સુધી વિભાગના ઉદ્દેશ્યનો સલામત સંકેત આપે છે.તે ગમે તે હોય.

૨૭. કર્મચારીના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ધનોઆ (એઆઈઆર ૧૯૮૧ એસસી ૧૩૯૫) માં નિર્ણય દંડાત્મક કાયદાના સંદર્ભમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો; અને આવા કાયદામાં શબ્દો અથવા શબ્દોનો ઉપયોગ પ્રતિબંધિત અને કડક અર્થમાં થાય છે.તેમણે દલીલ કરી હતી કે દંડાત્મક કાયદામાં શબ્દો અને શરતોની વ્યાખ્યા સામાજિક-આર્થિક કાયદાઓમાં ઉપયોગમાં લેવાતા સમાન શબ્દોનું અર્થઘટન કરવા માટે સલામત માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરશે નહીં.તેમણે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે દિવ્યાંગતા અધિનિયમ જેવા સામાજિક-આર્થિક કાયદામાં ઉપયોગમાં લેવાતા શબ્દો, જેમાં દિવ્યાંગ લોકો માટે સંપૂર્ણ ભાગીદારી અને સમાનતાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને બિન-વિકલાંગ વ્યક્તિઓ સાથે તેમની સામેના કોઈપણ ભેદભાવને દૂર કરવા માટે ઉદારતાથી અર્થઘટન કરવું જોઈએ.તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે દંડ સંહિતાના સંદર્ભમાં 'કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' શબ્દનો કોઈપણ અર્થઘટન અધિનિયમમાં ઉપયોગમાં લેવાતી વખતે તે શબ્દનો અર્થ સમજવા માટે આયાત કરવો જોઈએ નહીં. તેમણે આ કાયદાના ઉદ્દેશો અને કારણોના

નિવેદનનો ઉદ્દેશ કર્યો હતો અને તેના પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, એશિયા અને પ્રશાંત ક્ષેત્રમાં દિવ્યાંગ લોકોની સંપૂર્ણ ભાગીદારી અને સમાનતા પરની ઘોષણાના હસ્તાક્ષરકર્તા તરીકે ભારતે નીચેની જોગવાઈઓ કરવા માટે કાયદો ઘડ્યો હતો:

(૧. વિકલાંગ વ્યક્તિઓના નિવારણ, અધિકારોનું રક્ષણ, તબીબી સંભાળની જોગવાઈ, શિક્ષણ, તાલીમ, રોજગાર અને પુનર્વસન માટે રાજ્યની જવાબદારી સ્પષ્ટ કરવી.

((૨) વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે અપરોધ મુક્ત વાતાવરણ ઊભું કરવું;

((૩) વિકાસલક્ષી લાભોની વહેંચણીમાં દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ સામે અને બિન-વિકલાંગ વ્યક્તિઓ સામેના કોઈપણ ભેદભાવને દૂર કરવા;

((iv) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના દુર્વ્યવહાર અને શોષણની કોઈપણ પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો;

(૫. કાર્યક્રમો અને સેવાઓના વ્યાપક વિકાસ માટે વ્યૂહરચના ઘડવી અને દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ માટે તકોને સમાન બનાવવી; અને

(vi) દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓને સામાજિક મુખ્ય પ્રવાહમાં એકીકૃત કરવાની વિશેષ જોગવાઈ કરવી.

તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ઉપરોક્ત ઉદ્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને, 'સ્થાપના' શબ્દનો વિસ્તાર કંપની અધિનિયમ ૧૯૫૬ હેઠળ સમાવિષ્ટ તમામ કોર્પોરેશનો સુધી થવો જોઈએ, પછી ભલે તે જાહેર ક્ષેત્રમાં હોય કે ખાનગી ક્ષેત્રમાં.

૨૮. તેમણે રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ પીયરલેસ જનરલ ફાઇનાન્સ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કંપની લિમિટેડ, ૧૯૮૭ (૧) એસ. સી. સી. ૪૨૪ માં આ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત સંદર્ભિત અર્થઘટનના નીચેના સિદ્ધાંત પર પણ આધાર રાખ્યો હતો:(એઆઈઆર ૧૯૮૭ એસસી ૧૦૨૩) :

"૩૩.અર્થઘટન લખાણ અને સંદર્ભ પર આધારિત હોવું જોઈએ.તેઓ અર્થઘટનના પાયા છે.કોઈ એવું કહી શકે છે કે લખાણ એ રચના છે, સંદર્ભ તે છે જે રંગ આપે છે.તેની પણ અવગણના કરી શકાય નહીં.બન્ને મહત્વનાં છે.અર્થઘટન શ્રેષ્ઠ છે જે શાબ્દિક અર્થઘટનને સંદર્ભિત સાથે મેળ ખાય છે.કાયદાનું શ્રેષ્ઠ અર્થઘટન ત્યારે થાય છે

જ્યારે આપણે જાણીએ કે તે શા માટે ઘડવામાં આવ્યું હતું. આ જ્ઞાન સાથે, કાનૂનને પહેલા સંપૂર્ણ રીતે અને પછી વિભાગ દ્વારા વિભાગ, કલમ દ્વારા કલમ, શબ્દસમૂહ દ્વારા શબ્દસમૂહ અને શબ્દ દ્વારા શબ્દ વાંચવો આવશ્યક છે. જો કોઈ કાયદાને તેના કાયદાના સંદર્ભમાં, કાયદા-નિર્માતાના ચશ્મા સાથે, આવા સંદર્ભ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવે, તો તેની યોજના, વિભાગો, કલમો, શબ્દસમૂહો અને શબ્દો રંગ લઈ શકે છે અને જ્યારે કાયદાને સંદર્ભ દ્વારા પ્રદાન કરેલા ચશ્મા વિના જોવામાં આવે છે તેના કરતા અલગ દેખાઈ શકે છે. આ ચશ્માની મદદથી આપણે સમગ્ર કાયદાને જોવો જોઈએ અને દરેક વિભાગ, દરેક કલમ, દરેક શબ્દસમૂહ અને દરેક શબ્દનો અર્થ શું છે અને તે આખા કાયદાની યોજનામાં ફિટ થાય તે રીતે રચાયેલ છે તે શોધવું જોઈએ. કાયદાનો કોઈ ભાગ અને કાયદાનો કોઈ શબ્દ અલગથી સમજી શકાતો નથી. કાયદાનું અર્થઘટન કરવું પડશે જેથી દરેક શબ્દને સ્થાન મળે અને દરેક વસ્તુ તેની જગ્યાએ હોય.

૨૯. ત્યારબાદ તેમણે આ સિદ્ધાંત પર આધાર રાખ્યો કે સામાજિક કલ્યાણ કાયદામાં શબ્દોને ઉદાર અને વ્યાપક અર્થઘટન મળવું જોઈએ, જે આ અદાલતે વર્કમેન ઓફ અમેરિકન એક્સપ્રેસ ઇન્ટરનેશનલ બેંકિંગ કોર્પોરેશન વિ.

મેનેજમેન્ટ ઓફ અમેરિકન એક્સપ્રેસ ઇન્ટરનેશનલ બેંકિંગ કોર્પોરેશન, ૧૯૮૫

(૪) એસસીસી ૭૧ માં જણાવ્યું હતું:(એઆઈઆર ૧૯૮૬ એસસી ૪૫૮):

"૪.વૈધાનિક નિર્માણના સિદ્ધાંતો સારી રીતે સ્થાપિત છે.સામાજિક કલ્યાણ કાયદાઓ અને માનવ અધિકાર કાયદાઓ જેવા ઉદાર આચારના કાયદામાં આવતા શબ્દોને પ્રોક્રિસ્ટિયન પથારીમાં મૂકવા નહીં અથવા લિલિપુટિયન પરિમાણોમાં સંકોચાય નહીં.આ કાયદાઓના અર્થઘટનમાં શાબ્દિક રચનાની છેતરપિંડી ટાળવી જોઈએ અને તેના દુરુપયોગની ઉડાઉપણાને ઓળખવી જોઈએ અને ઘટાડવી જોઈએ.ન્યાયાધીશોએ આવા કાયદાઓના 'રંગ', 'વિષયવસ્તુ' અને 'સંદર્ભ' સાથે વધુ ચિંતિત હોવા જોઈએ (અમે પ્રેન્ન વિ સિમોન્ડ્સ, ૧૯૭૧ (૩) ઓલ ઈઆર ૨૩૭ માં લોર્ડ વિલ્બરફોર્સના અભિપ્રાયમાંથી શબ્દો ઉધાર લીધા છે).એ જ અભિપ્રાયમાં લોર્ડ વિલ્બરફોર્સે ધ્યાન દોર્યું હતું કે કાયદાને શાબ્દિક અર્થઘટનના કોઈ ટાપુ પર પાછળ ન છોડવો જોઈએ, પરંતુ તે જે હકીકતોમાં સેટ કરવામાં આવે છે તેના મેટ્રિક્સથી અલગ, ભાષાની બહાર પૂછપરછ કરવી જોઈએ; કાયદાનું અર્થઘટન ફક્ત આંતરિક ભાષાકીય વિચારણાઓ પર ન કરવું જોઈએ.અમારી સમક્ષ ટાંકવામાં આવેલા એક કેસમાં, એટલે કે સુરેન્દ્ર કુમાર વર્મા વિરુદ્ધ કેન્દ્ર સરકાર ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલ-કમ-લેબર કોર્ટ (૧૯૮૧) ૧

એસસીઆર ૭૮૯:(એ. આઈ. આર. ૧૯૮૧ એસ. સી. ૪૨૨),
આપણી પાસે કહેવાનો પ્રસંગ હતો,

"૬....."બ્રેડ એન્ડ બટર" કાયદાના અર્થઘટનમાં અર્થપૂર્ણ વૈભવી
વસ્તુઓ ખોટી રીતે મૂકવામાં આવી છે.કલ્યાણકારી કાયદાઓને,
આવશ્યકપણે, વ્યાપક અર્થઘટન મળવું જોઈએ.જ્યાં કાયદો ચોક્કસ
પ્રકારની તોફાન સામે રાહત આપવા માટે રચવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં
અદાલત વ્યુત્પત્તિ સંબંધી યાત્રાઓ કરીને પ્રવેશ કરી શકતી નથી.

૩૦. ત્યારબાદ તેમણે કુણાલ સિંહ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, ૨૦૦૩ (૪) એસસીસી
પરજ માં નીચેના અવલોકનો પર આધાર રાખ્યો હતો:(એ. આઈ. આર. ૨૦૦૩
એસ. સી. ૧૬૨૩:૨૦૦૩ એ. આઈ. આર. એસ. સી. ૬૦૧૩), જ્યાં
આ અદાલતે વિચારણા હેઠળના વિભાગનો ઉલ્લેખ કરીને આ રીતે નિરીક્ષણ કર્યું
હતું:

"૯.....કલમ ૪૭માં સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે કે નોકરીદાતા સેવા દરમિયાન
અપંગતા મેળવનાર કર્મચારીને નોકરીમાંથી કાઢી નાખશે નહીં અથવા
ક્રમમાં ઘટાડો કરશે નહીં.વિકલાંગ વ્યક્તિઓને સમાન તકો, અધિકારોનું
રક્ષણ અને સંપૂર્ણ ભાગીદારી આપવાનો ઈરાદો ધરાવતા સામાજિક
લાભદાયી કાયદાની જોગવાઈનો અર્થ એ થાય કે કાયદાના ઉદ્દેશ્યને

આગળ ધપાવે છે અને તેના હેતુને પૂર્ણ કરે છે તે દ્રષ્ટિકોણને તે દ્રષ્ટિકોણ કરતાં પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ જે હેતુને અવરોધે છે અને કાયદાના હેતુને લકવાગ્રસ્ત કરે છે. કલમ ૪૭ ની ભાષા સરળ છે અને સેવા દરમિયાન અપંગતા પ્રાપ્ત કરતા કર્મચારીનું રક્ષણ કરવા માટે નોકરીદાતા પર ચોક્કસ વૈધાનિક જવાબદારી છે.

૩૧. અમે સંમત છીએ કે સામાજિક-આર્થિક કાયદાઓનું ઉદારતાથી અર્થઘટન થવું જોઈએ.તે પણ સાચું છે કે અદાલતોએ દંડાત્મક કાયદાઓ અને કરવેરા કાયદાઓની તુલનામાં સામાજિક-આર્થિક કાયદાઓના અર્થઘટન માટે વિવિધ માપદંડ અને પગલાં અપનાવવા જોઈએ.પણ એક ચેતવણી.અદાલતો દેખીતી રીતે સામાજિક-આર્થિક કાયદામાં જોગવાઈના અમલીકરણને ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા, વિધાનસભા દ્વારા અનિરૂદ્ધનીય સ્તરે અથવા એવી રીતે વિસ્તૃત કરી શકતી નથી કે જે કાયદાની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ અથવા કોઈપણ બંધારણીય મર્યાદાઓની વિરુદ્ધ હોય.આ કિસ્સામાં, કાયદામાં સ્પષ્ટ સંકેત છે કે લાભનો હેતુ કર્મચારીઓના ચોક્કસ વર્ગ સુધી મર્યાદિત રહેવાનો છે, એટલે કે ગણના કરાયેલ સંસ્થાઓના કર્મચારીઓ (જે કલમ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' ના દાયરામાં આવે છે).સામાજિક-આર્થિક કાયદા દ્વારા મૂકવામાં આવેલી સ્પષ્ટ મર્યાદાઓને અવગણી શકાતી

નથી, જેથી તેની અરજીમાં, જેઓ આવા કાયદા દ્વારા જ સ્પષ્ટપણે બાકાત છે તેમને સામેલ કરી શકાય.

૩૨. આપણે એ હકીકતની અવગણના ન કરવી જોઈએ કે "કેન્દ્રીય, પ્રાંતીય અથવા રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ" શબ્દનો ઉપયોગ ઘણા કાયદાઓમાં થાય છે, જેનો હેતુ પ્રમાણભૂત અર્થ વ્યક્ત કરવાનો છે.તે એવો શબ્દ નથી કે જેનું દિવ્યાંગતા અધિનિયમ અથવા અન્ય કોઈ સામાજિક-આર્થિક કાયદાના સંદર્ભમાં કોઈ વિશેષ મહત્વ અથવા અર્થ હોય.તે વિવિધ કાયદાઓમાં વપરાતો શબ્દ છે, જે બિન-વૈધાનિક કંપનીઓથી વિપરીત વૈધાનિક નિગમોનો સંદર્ભ આપે છે.ખાનગી ક્ષેત્રનો સમાવેશ કરવા માટે ઉપરોક્ત શબ્દનો કોઈપણ અર્થઘટન, લગભગ ત્રણ દાયકાથી આ ક્ષેત્રમાં રહેલા ધનોઆ (એ. આઈ. આર. ૧૯૮૧ એસ. સી. ૧૩૯૫) ના સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણને રદ કરવા સમાન નહીં હોય, પરંતુ વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણના હેતુઓ માટે બંધારણમાં 'રાજ્ય' અને બિન-વૈધાનિક સંસ્થાઓ અને નિગમો વચ્ચે જાળવવામાં આવેલા તફાવતને નાબૂદ કરવા તરફ દોરી જશે.કર્મચારી દ્વારા રજૂ કરાયેલ અર્થઘટન તમામ કંપનીઓના કર્મચારીઓ, જાહેર સેવકોને ભારતીય દંડ સંહિતા અને ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સજાને પાત્ર બનાવશે; અને પરિણામે તમામ બિન-

વૈધાનિક કંપનીઓ અને ખાનગી ક્ષેત્રની કંપનીઓને 'રાજ્ય' ની વ્યાખ્યામાં સામેલ કરવામાં આવશે, જેનાથી તેમને બિન-ભેદભાવ, રોજગારમાં સમાનતા, અનામત વગેરેની જરૂરિયાતોનું પાલન કરવાની જરૂર પડશે.

૩૩. અપીલકર્તાએ આગળ દલીલ કરી હતી કે કાયદાની યોજના, તેની લાગુ પડવાની ક્ષમતા સરકાર અથવા વૈધાનિક નિગમો સુધી મર્યાદિત નથી.કાયદાની કેટલીક જોગવાઈઓનો સંદર્ભ એ દલીલ કરવા માટે આમંત્રિત કરવામાં આવે છે કે કાયદાની કલમ ૨ (કે) હેઠળ આવતી સંસ્થાઓ સિવાયની સંસ્થાઓ પર વિકલાંગ વ્યક્તિઓના સંદર્ભમાં જવાબદારીઓ/ફરજો/જવાબદારીઓ નક્કી કરવામાં આવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૯ તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ પર ઓછામાં ઓછા ત્રણ ટકા અનામત રાખવાની જવાબદારી મૂકે છે.વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે બેઠકો.હકીકતમાં, એવું નથી.જોકે, કલમ ૨૯ની સીમાંત નોંધમાં દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ માટે બેઠકોની અનામતના સંદર્ભમાં 'તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ' શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, આ કલમ સ્પષ્ટ કરે છે કે સરકાર તરફથી સહાય મેળવનાર માત્ર સરકારી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ જ ઓછામાં ઓછા ત્રણ ટકા અનામત રાખશે.વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે બેઠકો.તે સારી રીતે

જાણીતું છે કે સહાયિત ખાનગી શાળાને રાજ્યના એક સાધન તરીકે તેના કાર્યો અને કાર્યોના સંદર્ભમાં 'રાજ્ય' ની વ્યાખ્યામાં સામેલ કરવામાં આવશે.તેથી, કાયદાની જોગવાઈઓ માત્ર સરકાર સાથે સંકળાયેલી અથવા સરકાર પાસેથી સહાય મેળવનારી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને જ લાગુ કરવા માટે કાળજી લેવામાં આવે છે અને બિન-સહાયિત ખાનગી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને નહીં.વધુમાં, કાયદાની કલમ ૩૯, 'સ્થાપના' શબ્દનો ઉપયોગ કરતી નથી.

૩૪. આગળ કલમ ૪૪ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે જેમાં પરિવહનમાં બિન-ભેદભાવની જરૂર છે.આ વિભાગમાં પરિવહન ક્ષેત્રની સંસ્થાઓએ વિકલાંગ વ્યક્તિઓને સરળતાથી પહોંચવાની મંજૂરી આપવા માટે વિશેષ પગલાં (તેમની આર્થિક ક્ષમતાની મર્યાદામાં) લેવાની જરૂર છે.કર્મચારી દલીલ કરે છે કે આનો અર્થ એ થશે કે તમામ સંસ્થાઓ, પછી ભલે તે કાયદાની કલમ ૨ (કે) ની વ્યાખ્યા હેઠળ આવતા વૈધાનિક નિગમો હોય કે બિન-મૂર્તિપૂજક નિગમો, અથવા તો પરિવહન ક્ષેત્રમાં કાર્યરત વ્યક્તિઓએ પણ કાયદાની કલમ ૪૪નું પાલન કરવું જોઈએ. અમે પરિવહન ક્ષેત્રમાં બિન-વૈધાનિક નિગમોને કલમ ૪૪ લાગુ પડે છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં લેવાનો પ્રસ્તાવ નથી કરતા, કારણ કે આ કિસ્સામાં તે મુદ્દો ઊભો થતો નથી.વધુમાં "તેમની આર્થિક

ક્ષમતાની મર્યાદામાં" શબ્દોનો ઉપયોગ તેને વર્ચ્યુઅલ ડિરેક્ટરી બનાવે છે.તે ગમે તે હોય."

ડાહ્કો એન્જિનિયરિંગ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં સુપ્રીમ કોર્ટનો નિર્ણય શ્રી કોષ્ટી ની દલીલનો જવાબ આપે છે કે સામાજિક-આર્થિક કાયદાનું ઉદારતાથી અર્થઘટન થવું જોઈએ.ફકરા ૩૧માં સમાવિષ્ટ સુપ્રીમ કોર્ટના અવલોકનો સુસંગત છે.સર્વોચ્ચ અદાલતે ખૂબ જ સ્પષ્ટ કરી દીધું છે કે અદાલતોએ ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા સામાજિક-આર્થિક કાયદામાં જોગવાઈના અમલીકરણને વિધાનસભા દ્વારા અનિચ્છનીય સ્તરે અથવા એવી રીતે વિસ્તારવું જોઈએ નહીં કે જે કાયદાની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ અથવા કોઈપણ બંધારણીય મર્યાદાઓની વિરુદ્ધ હોય.જો રિટ-અરજદાર બેંક અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'સ્થાપના' નથી, તો માત્ર વ્યાપક સિદ્ધાંત પર કે સામાજિક-આર્થિક કાયદાનું ઉદારતાથી અર્થઘટન થવું જોઈએ, બેંક આપમેળે અધિનિયમ, ૧૯૯૫ ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ 'સ્થાપના' શબ્દની મર્યાદામાં નહીં આવે.

એવું લાગે છે કે કમિશનર સુપ્રીમ કોર્ટે સમજાવ્યા મુજબ આ બાબતને દ્રષ્ટિકોણથી ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગયા.

ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, હું માનું છું કે ન તો રિટ-અરજદાર સહકારી બેંક 'રાજ્ય અધિનિયમ દ્વારા અથવા તે હેઠળ સ્થાપિત નિગમ' છે અને ન તો 'સરકારની માલિકીની અથવા નિયંત્રિત અથવા સહાયિત સત્તા અથવા સંસ્થા' છે.

પુનરાવર્તનની કિંમત પર હું કહી શકું છું કે કાયદાકીય ઉદ્દેશ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૪૭ ને ફક્ત તે જ સંસ્થાઓને લાગુ કરવાનો હતો જેને અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ 'સ્થાપના' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી હતી અને અન્ય સંસ્થાઓને નહીં. કાયદાકીય ઉદ્દેશ 'સ્થાપના' ને વ્યાખ્યાયિત કરવાનો હતો જેથી ભારતના બંધારણની કલમ ૧૨ હેઠળ 'રાજ્ય' ની વ્યાખ્યાનો પર્યાય બની શકે. સહકારી મંડળીઓ પર કાયદા હેઠળના સુપરવાઈઝરી અથવા સામાન્ય નિયમો, જે બોડી કોર્પોરેટ છે, તે સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓને રાજ્યના નિયંત્રણને આધિન તરીકે નિયમન કરતું નથી, જેથી રિટ-અરજદાર બેંકને 'રાજ્ય' અથવા 'રાજ્યની સાધનસામગ્રી' ના અર્થમાં લાવી શકાય.

શ્રી કોષ્ટી એ રજૂઆત કરી હતી કે વિવાદિત આદેશમાં કોઈ ખામી શોધી શકાતી નથી કારણ કે રાજ્ય સરકારે પોતે જ મે ૨૦૦૨ના રોજ તેના સરકારી

ઠરાવમાં સ્પષ્ટ કર્યું છે કે અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની જોગવાઈઓ તમામ સહકારી સંસ્થાઓને લાગુ કરવામાં આવશે.

વિદ્વાન સરકારી વકીલ શાહે રજૂઆત કરી હતી કે અધિનિયમ, ૧૯૬૧ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી બેંક અધિનિયમ, ૧૯૯૫ની કલમ ૨ (કે) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'સ્થાપના' શબ્દની અંદર નહીં આવે.તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે જો રાજ્ય સરકારે આવો ઠરાવ બહાર પાડ્યો હોય તો પણ તે કાયદાની વૈધાનિક જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત રહેશે નહીં. જો કે, વિદ્વાન સરકારી વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, જ મે ૨૦૦૨ ના સરકારી ઠરાવને કોઈ પડકાર નથી, તેથી કોર્ટ જ મે ૨૦૦૨ ના સરકારી ઠરાવની કાયદેસરતા અને માન્યતાના સંદર્ભમાં આ મુદ્દે જઈ શકશે નહીં.

ઉપર ઉલ્લેખિત જ મે, ૨૦૦૨ના સરકારી ઠરાવના સંદર્ભમાં શ્રી કોષ્ટી રજૂ કરવાથી હું પ્રભાવિત નથી.ભારતના બંધારણની કલમ ૧૬૨ હેઠળ રાજ્ય સરકારની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને સરકારી ઠરાવ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો.સરકારી ઠરાવ વહીવટી સૂચનાના સ્વરૂપમાં છે.તે સારી રીતે સ્થાપિત છે કે વહીવટી અથવા કાર્યકારી સૂચના કાયદાની વૈધાનિક જોગવાઈઓને ઓવરરાઈડ કરી શકતી નથી.

કાર્યકારી સૂચનાઓ કે જેને કોઈ વૈધાનિક બળ નથી, તે કાયદાને ઓવરરાઈડ કરી શકતી નથી.તેથી, કોઈપણ સૂચના, પરિપત્ર, માર્ગદર્શિકા વગેરે જે વૈધાનિક કાયદાઓની વિરુદ્ધ હોય તેનો અમલ કરી શકાતો નથી. (વીડિયો:બી. એન. નાગરાજન અને અન્યો અન્ય, વગેરે વિરુદ્ધ મૈસૂર રાજ્ય અને અન્યો અન્ય વગેરે, એઆઈઆર ૧૯૬૬ એસસી ૧૯૪૨; સંત રામ શર્મા વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય અને અન્યો અન્ય, એઆઈઆર ૧૯૬૭ એસસી ૧૯૧૦; સચિવ, કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્યો અન્ય વિ.ઉમાદેવી અને અન્યો અન્ય, એઆઈઆર ૨૦૦૬ એસસી ૧૮૦૬; અને અન્યો મહાદેવ ભાઉ ખિલારે (માને) અને અન્યો ઓરસ. વી.મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૭) ૫ એસસીC ૫૨૪).

ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, રિટ-અરજી સફળ થાય છે અને આથી તેને મંજૂરી આપવામાં આવે છે.ગુજરાત રાજ્યના વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના કમિશનર દ્વારા પસાર કરવામા આવેલા વિવાદિત આદેશને રદ કરવાનો અને રદ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.નિયમ નિરપેક્ષ બન્યો.

(જે.બી.પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ.)

વિષય:—સહકારી બેંક ૧૯૯૫ના કાયદા હેઠળ 'સ્થાપના' ગણાય કે કેમ તે અંગેનો ચુકાદો.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*